

ECRI-İN AZƏRBAYCAN ÜZRƏ HESABATI

(dördüncü monitoring dövrü)

23 mart 2011-ci ildə qəbul edilmişdir

31 may 2011-ci ildə dərc edilmişdir

ECRI Secretariat
Directorate General of Human Rights and Legal Affairs
Council of Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: + 33 (0) 388 41 29 64
Fax: + 33 (0) 388 41 39 87
E-Mail: combat.racism@coe.int

www.coe.int/ecri

ECRI-ın AZƏRBAYCAN ÜZRƏ HESABATI

(dördüncü monitorinq dövrü)

23 mart 2011-ci ildə qəbul edilmişdir

31 may 2011-ci ildə dərc edilmişdir

Lütfən nəzərə alın ki, hazırkı sənəd tərcümədir. Hər hansı şübhə olduğu təqdirdə ingilis və fransız dillərində olan orijinal versiyalara istinad edilməlidir

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ	7
XÜLASƏ	9
NƏTİCƏLƏR VƏ TÖVSIYƏLƏR	13
I. HÜQUQİ MÜDDƏALARIN MÖVCUDLUĞU VƏ YERİNƏ YETİRİLMƏSİ	13
BEYNƏLXALQ HÜQUQİ SƏNƏDLƏR.....	13
KONSTITUSİYA MÜDDƏALARI	14
VƏTƏNDAŞLIQ HAQQINDA QANUN.....	15
DİNİ AZADLIQLA VƏ DİNİ ETİQADLA BAĞLI HƏRBİ QULLUQDAN İMTİNA EDİLMƏSİ HAQQINDA QANUNVERİCİLİK	15
MİLLİ AZLIQLARLA BAĞLI QANUNVERİCİLİK	17
CINAYƏT HÜQUQUNUN MÜDDƏALARI.....	17
MÜLKİ VƏ İNZİBATİ HÜQUQ NORMALARI	19
İRQÇİLİK VƏ AYRI-SEÇKİLİKLƏ MÜBARİZƏ APARAN QURUMLAR	21
II. İCTİMAİ MÜZAKİRƏDƏ İRQÇİLİK	22
DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQİŞƏSİ NƏTİCƏSİNDƏ YARANAN SITUASIYA İLƏ BAĞLI MÜZAKİRƏ.....	22
KİV	23
III. İRQÇİ ZORAKILIQ	24
IV. RİSK/HƏDƏF QRUPLARI	25
DİNİ QRUPLAR	25
- <i>DİNİ İCMALARIN QEYDİYYATI</i>	25
- <i>DİNİ AZADLIQLARLA BAĞLI DİGƏR MƏSƏLƏLƏR</i>	26
MİQRANTLAR	27
QAÇQINLAR VƏ SİĞİNACAQ AXTARAN ŞƏXSLƏR	30
- <i>RUSİYA FEDERASIYASININ ÇEÇENİSTAN RESPUBLİKASINDAN GƏLƏN SİĞİNACAQ AXTARANLAR VƏ BEYNƏLXALQ SƏVİYYƏDƏ MÜHAFİZƏ YƏ EHTİYACI OLAN DİGƏR ŞƏXSLƏR</i>	31
VƏTƏNDAŞLIĞI OLMAYAN VƏ OXŞAR VƏZİYYƏTDƏ OLAN DİGƏR ŞƏXSLƏR	32
ERMƏNİLƏR	33
MİLLİ/ETNİK AZLIQLAR.....	34
QARAÇILAR.....	35
V. QAÇQINLAR VƏ DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQİŞƏSİ NƏTİCƏSİNDƏ MƏCBURİ KÖÇKÜN DÜŞMÜŞ İNSANLARIN VƏZİYYƏTİ	35
VI. HAZIRDA AZƏRBAYCAN HÖKUMƏTİNİN SƏMƏRƏLİ NƏZARƏTİNDƏ OLMAYAN ƏRAZİLƏR	36
VII. MÜXTƏLİF SAHƏLƏRDƏ AYRI-SEÇKİLİK	37
SƏHIYYƏ XİDMƏTİ.....	37
İŞ VƏ EVLƏ TƏMİNAT	38
ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ	39
VIII. HÜQUQ-MÜHAFİZƏ ORQANLARI ƏMƏKDAŞLARININ DAVRANIŞLARI	39
IX. İRQÇİLİK VƏ İRQİ AYRI-SEÇKİLİYİN MONİTORİNQİNİN APARILMASI	40
ORTA MÜDDƏTLİ NƏZARƏT TÖVSIYƏLƏRİ	43
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	45

Ön söz

İrççiliyə və Dözümsüzlüyə qarşı Avropa Komissiyası (ECRI) Avropa Şurası tərəfindən yaradılmışdır. Bu, irççilik və dozümsüzlüklə bağlı məsələlər sahəsində müstəqil ixtisaslaşmış insan hüquqları üzrə nəzarət orqanıdır. Bu komissiyanı öz etik nüfuzları əsasında təyin edilmiş irççilik, ksenofobiya, antisemitizm və dozümsüzlüklə bağlı tanınmış müstəqil və qərəzsiz ekspertlər təmsil edir.

Qanuni fəaliyyətləri çərçivəsində ECRI ölkəbəölkə monitorinq işini həyata keçirir və bu işin mahiyyəti hər bir üzv Dövlətdə irççilik və dozümsüzlüklə bağlı durumun təhlil edilməsi və aşkar edilmiş problemlərin həll edilməsi istiqamətində təklif və məsləhətləri işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

ECRI-in ölkəbəölkə apardığı monitorinq eyni səviyyədə Avropa Şurasının bütün üzv Dövlətlərinə şamil edilir. Bu iş 9/10 ölkəni 5 illik müddət olmaqla əhatə edir. Birinci mərhələnin hesabatı 1998-ci ilin sonuna, ikinci mərhələ isə 2002-ci ilin sonuna, üçüncü mərhələ isə 2007-ci ilin sonuna başa çatdırılmışdır. Dördüncü mərhələnin hesabatı üzrə iş 2008-ci ilin yanvarında başlamışdır.

Hesabatların hazırlanması üçün işçi üsullar sənəd təhlillərindən, aidiyyəti ölkəyə əlaqə sferindən və sonra milli orqanlarla məxfi dialoqun keçirilməsindən ibarətdir.

ECRI hesabatları sorğuların və ya şahid sübutlarının nəticəsi deyil. Onlar müxtəlif mənbələrdən toplanmış böyük sayda məlumatlara əsaslanan təhlillərdir. Sənədli araşdırmalar əhəmiyyətli sayda milli və beynəlxalq yazılı mənbələrə əsaslanır. Yerlərdə edilən səfərlər ətraflı məlumatların toplanması baxımından aidiyyəti dairələrlə (hökumət və qeyri-hökumət) birbaşa görüşmək imkanı verir. Milli orqanlarla məxfi dialoq sonuncuya lazım bildikləri təqdirdə, hesabatda mövcud ola biləcək hər hansı mümkün faktiki səhvlərin düzəldilməsi baxımından imkan yaradır. Dialoqun sonunda milli orqanlar arzuladıqları təqdirdə, nöqtəyi-nəzərlərinin İDAK-ın son hesabatında yer almasını xahiş edə bilərlər.

Ölkəbəölkə hesabatların dördüncü mərhələsi tövsiyələrin həyata keçirilməsi və qiymətləndirmə ilə bağlıdır. Həmin hesabatlarda İDAK-ın əvvəlki hesabatlarında verilən əsas tövsiyələrə necə əməl edildiyi yoxlanılır və qəbul edilmiş siyasətlər və həyata keçirilmiş tədbirlər qiymətləndirilir. Bu hesabatlara həmçinin müvafiq ölkədə baş verən yeni dəyişikliklər öz əksini tapır.

Dördüncü mərhələnin yeni hesabatında verilənlərdən seçilmiş bir sıra konkret tövsiyələrin tez bir zamanda həyata keçirilməsi tələb olunur. Hazırkı Hesabatın dərc edilməsindən sonra iki ildən gec olmayaraq ECRI bu konkret tövsiyələrə aidiyyəti olan aralıq prosesini həyata keçirəcəkdir.

Aşağıdakı hesabat ECRI-in tam məsuliyyəti altında işlənilib hazırlanmışdır. O, 10 dekabr 2010-cu ilədək durumu əhatə edir və bu tarixdən sonra baş verən inkişaf aşağıdakı təhlildə əhatə olunmamış və ECRI tərəfindən gəlinən nəticə və irəli sürülən təklifdə nəzərə alınmamışdır.

XÜLASƏ

ECRI-in Azərbaycan üzrə ikinci hesabatının 24 may 2007-ci il tarixli nəşrindən sonra həmin hesabatla əhatə olunan bir sıra sahələrdə irəliləyiş əldə edilmişdir.

Dövlət orqanları məhkəmə sistemində irqi cinayətlər və ayrı-seçkilik daxil olmaqla islahat aparmaq və bu sistemə aidiyyəti olan bütün şəxslərin hazırlığını artırmaq üçün səy göstərmişlər. Azərbaycanın bütün qanunvericiliklərini əhatə edən pulsuz internet saytı yaradılmış, artıq geniş ictimaiyyət asanlıqla bu qanunvericiliklərlə tanış olmaq imkanı əldə etmişlər.

Azərbaycanda Ombudsmanın rolu getdikcə daha çox tanınmaqdadır və Ombudsman ofisi son illərdə məlumatlılığın artırılması fəaliyyətlərində nəzərəcarpacaq səylər göstərmişdir. Bir neçə bölgədə regional ofislər açılmışdır.

Vətəndaşlığa qəbulla bağlı müraciətlər sahəsində yeni tədbirlər görülmüş və dövlət orqanları qeyd edilən problemlərin həll edilməsi baxımından vətəndaşlığı olmayan şəxslərin durumu ilə daha yaxından maraqlanmağa başlamışlar.

Azsaylı xalqlara gəldikdə isə dövlət orqanları milli/etnik azlıqların mədəni fəaliyyətlərinə yardım edilməsi və üç dildə (Azərbaycan, Rus və Gürcü) ümumi məktəb karrikulumunun təmin edilməsi, eləcə də ibtidaei məktəblərdə bir neçə azlıqların dillərinin tədris edilməsi sahəsinə köməklik göstərməkdə davam edir. Yerlərdə azlıqların dillərində dərc edilən bir sıra qəzet buraxılır və kütləvi informasiya vasitələrinin öz işlərində müxtəlifliyə hörmətlə yanaşmalarını və heç bir nifrət yaradacaq çağırışlara yol verməmələrini təmin etmək üçün bəzi orqan və müddəalar mövcuddur.

Miqrant fəhlələrlə bağlı mövcud prosedurların sadələşdirilməsi məqsədilə bir sıra tədbirlər görülmüşdür. Bu məqsədlə, Dövlət Miqrasiya Xidməti miqrantlar üçün kompleks xidmət məntəqəsi yaradılmış və yaşamaq icazəsi almış əcnəbilərdən və vətəndaşlığı olmayan şəxslərdən indi ölkəyə gəlib-getmə üçün viza tələb olunmur. Dövlət orqanları həmçinin bütün qanunvericiliyi özündə birləşdirən Miqrasiya Məcəlləsini işləyib hazırlamaq prosesindədir. 2010-cu ilin sonunda qaçqınlara sosial hüquqlardan yararlanmaq imkanı verən prezident fərmanı qəbul edilmişdir.

Dövlət orqanları Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində didərgin düşmüş şəxslərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün əhəmiyyətli səy göstərmişdir. Yaşayış şəraiti ilə bağlı, çadır qəsəbələr taxta evlərlə əvəz olunmuşdur; digər sosial hüquqlardan yararlanma sahəsində digər müsbət tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Səhiyyə sahəsində dövlət orqanları bütün əhalinin hərtərəfli qayğı ilə əhatə olunmasının yaxşılaşdırılması üçün bir sıra tədbirlər görmüşlər. Səhiyyə xidmətlərindən yararlanmaq üçün bütün miqrant fəhlələr elektron sağlamlıq kartları ilə təmin olunmuş və bu kartların tətbiqindən sonra Azərbaycanda doğulmuş bütün uşaqlar valideynlərinin hüquqi statusundan asılı olmayaraq bu cür xidmətlərdən yararlanmağa bilərlər.

2009-cu ildə aparılmış əhalinin siyahıya alınması ilə bağlı, respondentlər öz vətəndaşlıqları, etnik mənsubiyyətləri və ana dilləri haqda suallara cavab verə bilməmişlər. Toplanmış məlumatların təhlilindən sonra Azərbaycandakı durumla bağlı on beş araşdırma 2011-ci ildə dərc edilməli, bu da birbaşa və ya dolaylı ayrı-seçkiliyin, eləcə də onlara qarşı mübarizə vasitələrinin müəyyən edilməsinə imkan yaratmalıdır.

ECRI Azərbaycanda baş verən bu müsbət inkişafı alqışlayır. Lakin əldə olunan irəliləyişlərə baxmayaraq, bəzi məsələlər hələ də narahatlıq doğurmaqdadır.

Ayrı-seçkiliyə qarşı qanunvericilik az tanınır, pərakəndədir və nadir hallarda tətbiq edilir. Milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədi güdən və ya etnik düşmənçilik hallarının qızışdırılmasını qadağan edən Cinayət Məcəlləsinin müddəaları azsaylı xalqlara aid şəxslərə və hadisəyə öz prizmasından yanaşan jurnalistlərə qarşı istifadə edilir ki, bu

da narahatlıq doğurmaya bilməz. Nəzərə alsaq ki, vətəndaş cəmiyyəti hesabatlarında etnik mənşə və ya dini etiqad baxımından irqi ayrı-seçkilik halları yer alır, bu cür insidentlərlə bağlı yalnız bir neçə şikayət irəli sürülmüşdür.

2009-cu ildə dini azadlıq haqqında qanuna edilən düzəlişlərin qüvvəyə minməsindən sonra dini icmalarla bağlı müəyyən məhdudlaşdırıcı təcrübələr və qanunvericilik müddəaları daha da sərtləşdirilmiş və təkrar qeydiyyatdan keçmək üçün müraciət edən dini icmalar hələ də gözləmə vəziyyətindədirlər və özbaşına rəftarla üzləşə bilirlər. Bəzi qruplar dövlət orqanları tərəfindən dini dözümsüzlüklə üzləşdiklərindən və bəzən isə mətbuat məqalələrində onlara qarşı haqsız şər yaxıldığından şikayətlənirlər. Bundan sonra alternativ mülki xidmətə icazə verən qanun mövcud olmadığından hərbi qulluqdan imtina edən şəxslər davamlı şəkildə təqib olunur və həbs edilirlər.

Milli/etnik azlıqlarla bağlı qanunverici çərçivə zəif olaraq qalır. Milli/etnik azlıqlar da azsaylı xalqların dillərinin öyrədilməsi ilə bağlı praktiki çətinliklərlə üzləşdikləri haqda məlumat verirlər. Bundan əlavə, azlıqlar üçün məsləhət orqanlarının olmaması konkret ehtiyaclarının nəzərə alınmasında mənfi təsir göstərir; milli azlıqların cəmiyyətlərinin qeydiyyata alınmasında da çətinliklərin olduğu haqda məlumat verilir.

Yalnız vətəndaşlığı olmayan şəxslərin vətəndaşlıq əldə etmələri ilə bağlı deyil, həm də uzun müddət Azərbaycanda yaşayan əcnəbilərin qarşılaşdıqları çətinliklər barədə də məlumat verilir. Şəxsiyyət sənədləri əldə edilməsində problemlər yaşayan şəxslər həm də lazımi sənədlərin mövcudluğundan asılı olan digər hüquqlardan yararlanmaqda da ciddi çətinliklərlə üzləşirlər. Miqrant fəhlələrə gəldikdə ərizələrə baxılması, rezidentlik icazələrinin müddətinin uzadılması prosesinin uzun müddət çəkməsi nəzərəcarpacaq problemlər yaradır və işə icazə verilməsinin yüksək xərc tələb etməsi və onların əldə edilməsi üçün uzun müddət gözləmək lazım gəlməsi səbəbindən bir çox işçilər qeyri-qanuni əməklə məşğul olmaq məcburiyyətində qalır və miqrant fəhlələr ciddi sui-istifadə formaları ilə üzləşməli olurlar. Bundan əlavə, sənədləri olmayan miqrantlar çox vaxt deportasiya tədbirlərinin məhkəmələrdə mübahisələndirilməsi üçün real vasitələrə malik olmurlar.

Sığınacaq əldə etmək sahəsində, statusları tanınmış qaçqınlar sosial hüquqlardan yararlanmasında hələ də problemlərlə üzləşirlər. Qaçqın statusunun Azərbaycan orqanları tərəfindən tanınması halı olduqca aşağıdır, hamı Azərbaycan qanununda heç bir əlavə müdafiə formasının olmaması faktından narahatdır. Beynəlxalq müdafiəyə ehtiyacları olan, lakin milli qanunun irəli sürdüyü ciddi meyarları yerinə yetirməyən bir çox insan heç bir hüquqi statusa malik olmadıqlarından və elementar ehtiyaclarını ödəyə bilmədiklərindən təhlükəli duruma düşürlər.

Sənədləri olmayan miqrant fəhlələrin səhiyyə xidmətlərindən yararlanmaları ilə bağlı ciddi problemlərin mövcud olduğu barədə məlumat verilmişdir və səhiyyə sistemində mövcud olan korrupsiya, xüsusilə də Azərbaycanda hüquqi statusu olmayan qaçqınlar, sığınacaq axtaran şəxslər və beynəlxalq müdafiə ehtiyacı olan şəxslər kimi az gəlirləri olan şəxslər üçün ağır nəticələrə gətirib çıxarmışdır. Məşğulluq və yaşayış yeri ilə təminatmə kimi digər sahələrə gəldikdə, cəmiyyətdə mövcud olan qərəzli fikirlər ECRI-in mandatına daxil olan bəzi qruplara məxsus şəxslərə qarşı ayrı-seçkilik münasibətinə rəvac verir.

Məcburi köçkünlər gündəlik həyatda, xüsusilə də social hüquqlardan yararlanmaq sahəsində əhəmiyyətli çətinliklərlə üzləşirlər və aşkar edilmiş bəzi problemləri həll etmək üçün gələcəkdə tədbirlərin görülməsinə hələ də ehtiyac duyulur.

Ermənistan Respublikası ilə bağlı daimi mənfi rəsmi və media açıqlamaları ayrı-seçkiliyə məruz qalan erməni əsilli insanlara qarşı mənfi əhval-ruhiyyənin mövcudluğuna rəvac verir.

Hüquq-mühafizə rəsmilərinin vəzifələrindən sui-istifadə etmələri haqda çoxlu sayda məlumatlar, xüsusilə də ECRI-in mandatına daxil olan qrupların üzvləri ilə bağlı xüsusi

ciddi məsələlər mövcuddur. Pis rəftar daxil olmaqla ifadə almaq üçün təhqirlərdən istifadə edilir və ECRI mandatına daxil olan müəyyən qruplarla bağlı etnik vasitələrdən istifadə edildiyi haqda məlumat verilir. Müstəqil orqanlar deyil, daxili polis orqanları hələ də bu cür davranış ittihamlarını araşdırırlar. .

Nəhayət, ECRI mandatına daxil olan müxtəlif qrupların durum haqqında ətraflı məlumatın olmaması birbaşa və ya dolayı irqi ayrı-seçkiliyin mövcud olduğu sahələrin və bu cür ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə aparmağın ən yaxşı vasitələrinin müəyyən edilməsinə mane olur.

Hazırkı hesabatda, ECRI Azərbaycan hökumətinə bir sıra sahələrdə tədbirlər görməsini tövsiyə edir; o, aşağıdakılar daxil olmaqla bir sıra tövsiyələr irəli sürür.

ECRI dövlət orqanlarının irqi ayrı-seçkiliyi qadağan edən qanunvericiliyin dəqiq və hər tərəfli şəkildə işlənilib hazırlanmasının təmin edilməsini tövsiyə edir. O həm də dövlət orqanlarının irqi fəaliyyətləri və irqi ayrı-seçkiliyi qadağan edən cinayət, mülki və inzibati qanunların mövcud müddələrinin lazımı qaydada tətbiqinin təmin edilməsini, ictimaiyyətin bu müddəalar haqqında məlumatlılığının artırılmasını və bu sahədə çalışan hakimlərin, hüquqşünasların və məhkəmə sistemi rəsmilərinin hazırlığının artırılmasını tövsiyə edir.

ECRI dövlət orqanlarının dini azadlıq məsələləri haqqında mövcud qanunvericiliyin İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının tələblərinə uyğunlaşdırmalarını, dini dözümsüzlük hallarına qarşı mübarizə aparmalarını və tez bir zamanda Avropa standartlarına uyğun alternativ mülki hərbi qulluq haqqında qanun qəbul etməyi tövsiyə edir.

ECRI dövlət orqanlarının mümkün qədər tez bir zamanda milli azlıqların hüquqları haqqında qanun qəbul edilməsini və milli azlıqların nümayəndələrinin onlara aid qərar qəbul edilməsi prosesində səmərəli şəkildə iştiraklarının təmin edilməsini tövsiyə edir.

ECRI dövlət orqanlarını Azərbaycanın yurisdiksiyasına daxil olan Ermənilərlə bağlı rəyin yaxşılaşdırılması üçün aktiv fəaliyyət göstərməyə qətiyyətlə çağırır.

ECRI Azərbaycan hökumətinə İnsan Hüquqlarına dair Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnu nəzərə almaqla tez bir zamanda dini qurumların qeydiyyatı üzrə hazırda işlənməkdə olan proseduru tamamlamağı təkidlə tövsiyə edir.* O, bununla əlaqədar Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsindən və ya məhkəmələrdən hələ də son cavabı gözləyən icmaların hüquqi statusunun aydınlaşdırılmasının vacib olduğunu qeyd edir, xüsusilə də artıq əvvəlki qanunvericilik üzrə qeydiyyatdan keçənlərin keçid dövrü ərzində normal şəkildə fəaliyyətlərini davam etdirmələrini aydın şəkildə göstərməklə vacib məsələ olduğunu vurğulayır.

ECRI Azərbaycan hökumətini prioritet məsələ kimi Miqrasiya Məcəlləsinin qəbul edilməsi prosesini başa çatdırmağa qətiyyətlə təşviq edir.* Bununla əlaqədar o, İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası və Bütün Miqrant Fəhlələrin və onların Ailə Üzvlərinin Hüquqlarının Qorunması haqqında Konvensiya kimi beynəlxalq sənədlərin müdafiə etdiyi hüquqların müdafiəsi baxımından effektiv hüquqi müdafiə vasitələrinin təmin edilməsinə ehtiyac olduğunu qeyd edir.

ECRI dövlət orqanlarını vətəndaşsızlıq hallarının aradan qaldırılması istiqamətində səylərin sürətləndirilməsinə təşviq edir. Onların sığınacaq axtaran şəxslərin, qaçqınların, beynəlxalq müdafiəyə ehtiyacı olan insanların və Azərbaycanda çalışan miqrant fəhlələrin müdafiəsini gücləndirmək istiqamətində bir sıra tədbirlər görülməsini tövsiyə edir.

* Hazırkı paraqrafta təqdim olunan tövsiyələr bu ECRI hesabat dərc edildikdən sonra iki ildən gec olmayan tarixdə ECRI tərəfindən orta müddətli nəzarətə məruz qalacaqdır.

ECRI Azərbaycan hökumətinə milli qanunvericilikdə qaçqınlıq statusu ilə yanaşı, beynəlxalq müdafiəyə ehtiyacı olan bütün şəxsləri əhatə edən yardımçı müdafiə formasının təqdim edilməsini tövsiyə edir. Bununla əlaqədar, onların BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının Ofisi və aidiyyəti mülki vətəndaş təşkilatları ilə sıx əməkdaşlıq etmələrini və bu məsələyə prioritet məsələ kimi yanaşmağı israrla tövsiyə edir.

ECRI Azərbaycan hökumətini məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün öz səylərini artırmağa qətiyyətlə təşviq edir.

ECRI dövlət orqanlarına ECRI mandatına daxil olan heç bir şəxsin səhvən səhiyyə xidmətindən istifadə hüququndan məhrum edilməməsinin təmin edilməsi və məşğulluq və yaşayışla təminatmə sahəsində hər hansı ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması üçün bütün lazımi tədbirləri görməsini tövsiyə edir.

ECRI dövlət orqanlarını hüquq-mühafizə orqanları rəsmilərinin bütün təhqiredici hərəkətlərinin qarşısının alınması, bu cür hərəkətləri edən şəxslərə qarşı məhkəmə işinin başlaması və onların lazımi qaydada cəzalandırılmasının təmin edilməsi və bu sahədə baş verən bütün bu cür təhqiramiz hərəkətlərin, xüsusilə də irqi ayrı-seçkilik sahəsində yol verilən təhqiramiz hərəkətlərin araşdırılması üçün müstəqil orqanın yaradılması sahəsində səylərini sürətləndirməyə çağırır.

ECRI Azərbaycan hökumətinə Avropanın məlumatların qorunması və məxfiliyin qorunmasına dair standartlara uyğun olaraq məhkəmə sistemi məlumatlarının toplanması sisteminin yaradılmasını, ECRI mandatına daxil olan qruplara məxsus şəxslərə qarşı onların məhkəmə sistemi ilə əlaqədar birbaşa və ya dolaylı ayrı-seçkilik hallarının aşkar edilməsi və bu cür ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə vasitələrinin müəyyən edilməsinə köməklik göstərmək məqsədilə bu məlumatların iddiaçıların və ya məhkəmə qarşısında cavab verən, ittiham olunan və ya həbsə salınan şəxslərin etnik və milli mənsubiyyət, din, dil və milliyyəti kimi kateqoriyalara bölünməsinə tövsiyə edir. *

* Hazırkı paraqrafda təqdim olunan tövsiyələr bu ECRI hesabat dərc edildikdən sonra iki ildən gec olmayan tarixdə ECRI tərəfindən orta müddətli nəzarətə məruz qalacaqdır.

NƏTİCƏLƏR VƏ TÖVSIYƏLƏR

I. Hüquqi müddələrin mövcudluğu və yerinə yetirilməsi

Beynəlxalq hüquqi sənədlər

1. İkinci hesabatında ECRI Azərbaycanın mümkün qədər tez bir zamanda ayrı-seçkiliyi ümumilikdə qadağan edən İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının (İHAK) 12 sayılı Protokolunu, Regional və Azlıqların Dilləri üzrə Avropa Xartiyasını, Əcnəbilərin Yerli Səviyyədə İctimai Həyatda İştirakı haqqında Avropa Konvensiyasını, Milliyət haqqında Avropa Konvensiyasını və Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyaya kompüter sistemləri vasitəsilə törədilən irqçi və ksenofobiya xarakterli əməllərin kriminallaşdırılmasına dair Əlavə Protokolunu ratifikasiya etməsini tövsiyə edir.
2. Dövlət orqanları yerli qanunvericiliyin İHAK-ın 12 sayılı Protokolunun tələblərinə uyğun gəldiyini, bu protokolun ratifikasiya edilməsinin hazırda parlament komitəsi tərəfindən nəzərdən keçirildiyini və bu mövzu ilə bağlı dövlət orqanları və qeyri-hökumət təşkilatları ilə məsləhətləşmələrin aparıldığını qeyd etmişlər. ECRI irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə üçün bu əsaslı beynəlxalq sənədin ratifikasiyası istiqamətində atılan addımları alqışlayır¹ və maraqla qeyd edir ki, dövlət orqanlarının təqdim etdikləri məlumata uyğun olaraq Azərbaycan tərəfindən bu protokolun tez bir zamanda ratifikasiya olunmasında heç bir maneə olmayacağı görünür.
3. ECRI həmçinin maraqla qeyd etmişdir ki, Azərbaycan 15 mart 2010-cu il tarixdə Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyayı ratifikasiya etmiş, bununla da kompüter sistemləri vasitəsilə törədilən irqçi və ksenofobiya xarakterli əməllərin kriminallaşdırılmasına dair Əlavə Protokolun ratifikasiyası yolunda mövcud maneəni aradan qaldırmışdır. Dövlət orqanları qeyd etmişlər ki, ratifikasiya prosesinə başlamaq üçün hazırda Əlavə Protokol Azərbaycan dilinə tərcümə edilir.
4. ECRI Azərbaycanı mümkün qədər tez bir zamanda İHAK-nın 12 sayılı Protokolunu və Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyaya kompüter sistemləri vasitəsilə törədilən irqçi və ksenofobiya xarakterli əməllərin kriminallaşdırılmasına dair Əlavə Protokolunu ratifikasiya etməyə qətiyyətlə təşviq edir.
5. Dövlət orqanları qeyd etmişlər ki, Regional və Azlıqların Dilləri haqqında Avropa Xartiyasının müəyyən müddəaları artıq qismən təcübədə tətbiq edilir; sənədin ratifikasiyası planlaşdırılır, lakin bunun üçün əlavə insan və maliyyə resurslarının müəyyən edilməsi ehtiyacı yaranacaqdır. ECRI Xartiyanın ratifikasiyasının Azərbaycanın Avropa Şurasına daxil olduğu zaman üzərinə götürdüyü öhdəliklərdən biri olduğunu qeyd edir.²
6. Dövlət orqanları Milliyət haqqında Avropa Konvensiyasının və Əcnəbilərin Yerli Səviyyədə İctimai Həyatda İştirakı haqqında Avropa Konvensiyasının ratifikasiyası prosesinin gedişatı ilə bağlı heç bir məlumat təqdim etməmişdir. ECRI qeyd edir ki, ölkədə daimi əsaslarla yaşayan əcnəbilərin sayı

¹ İDAK-ın Ümumi Siyasi Tövsiyəsi №7 irqi ayrı-seçkiliyi heç bir məqsədi və məntiqli əsaslandırılması olmayan, irq, rəng, dil, din, milliyət və ya milli və ya etnik mənsubiyyət kimi səbəblərə əsaslanan fərqli yanaşma kimi müəyyən edir.

² Bax: Avropa Şurası Parlament Assambleyasının 28 iyun 2000-ci ildə qəbul etdiyi 222 sayılı rəyinə, § 14, və Res(2000)14 sayılı Qərarına, Azərbaycanın Avropa Şurasının üzvü olmağa dəvət edilməsi (Nazirlər Komitəsinin 107-ci Sessiyasında 9 noyabr 2000-ci il tarixdə qəbul edilmişdir).

artmaqdadır ³ ECRI və bu sənədlərin ratifikasiyası onların Azərbaycan cəmiyyətinə inteqrasiyasına kömək edəcəkdir.

7. ECRI bir daha Azərbaycana tez bir zamanda Regional və Azlıqların Dilləri haqqında Avropa Xartiyasını, Əcnəbilərin Yerli Səviyyədə İctimai Həyatda İştirakı haqqında Avropa Konvensiyasını və Milliyyət haqqında Avropa Konvensiyasını ratifikasiya etməyi bir daha tövsiyə edir.

Konstitusiyaya müddəaları

8. ECRI-in birinci hesabatında göstəriləyi kimi,⁴ Konstitusiyanın 25-ci maddəsi qanun və məhkəmə qarşısında hamının bərabər şəkildə məsuliyyət daşdığı prinsipini irəli sürür. Bu maddənin 3-cü bəndinə uyğun olaraq dövlət irqindən, milliyyətdən, dinindən, dilindən, cinsindən, milli mənsubiyyətindən və əqidəsindən asılı olmayaraq bütün insanları bərabər hüquqlarla təmin edir. Bu əsaslarla insanların və ya vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılması qadağan olunur. 2009-cu ildə keçirilmiş referendumdan sonra bu maddəyə yuxarıda göstərilən əsaslarla hər bir şəxsə imtiyazların verilməsini qadağan edən və güzəştlərin verilməsindən imtina edən iki yeni 4-cü və 5-ci bənd əlavə edilmişdir. ECRI mövcud konstitusiyaya müddəalarını nəzərə alaraq bu yeni bəndlərin vacibliyini və əhəmiyyətini sual altında qoyan Venesiya Komissiyasının təhlili ilə razılaşıır.⁵
9. Konstitusiyada müsbət tədbirlərin görülməsi mümkünlüyü haqda müddəanın olmamasına baxmayaraq ⁶, ECRI qeyd edir ki, Konstitusiyanın 12-ci maddəsinə əsasən, insanların və vətəndaşların hüquq və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq sənədlərə uyğun həyata keçirilməlidir. Bu sənədlərə İrqi Ayrı-Seçkiliyin bütün Formalarının Ləğv Edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiya (onun 2-ci maddəsinin 2-ci bəndi müsbət tədbirlərin görülməsinin mümkünlüyünü ifadə edir) və İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası daxildir. Milli azlıqlara məxsus şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi və dəstəklənməsinə gəldikdə isə ECRI-in birinci hesabatında göstəriləyi kimi Konstitusiyanın 45-ci maddəsinə uyğun olaraq hər bir kəsin öz ana dilindən istifadə etmək hüququ vardır və heç kəs bu hüquqdan məhrum edilə bilməz. Hər kəsin öz seçimi ilə həmin dildə təhsil almaq və ya yaradıcılıqla məşğul olmaq hüququ vardır. Bundan başqa, Azərbaycan Milli Azlıqların Müdafiəsi üzrə Çərçivə Konvensiyasının tərəfidir.
10. Dövlət orqanları Konstitusiyanın birbaşa qüvvəyə malik olduğunu qeyd etmişlər, lakin adi məhkəmələr heç vaxt 25-ci maddəyə istinad etməmişlər və Konstitusiyaya Məhkəməsinin bir sıra qərarların qəbul edilməsində Konstitusiyanın 25-ci maddəsinə istinad etməsinə baxmayaraq, söhbət açılan məhkəmə işlərinin heç biri irqi ayrı-seçkiliklə bağlı olmamışdır. Dövlət orqanları bunu Azərbaycanda hökm sürən tolerantlıq mühiti ilə izah edirlər. Bununla əlaqədar ECRI aşağıda öz şərhlərini verir: ⁷

³ Aşağıya bax: Sosial baxımdan əzilən qruplar – Miqrantlar.

⁴ ECRI, Azərbaycan haqqında hesabat, CRI(2003)3, § 6.

⁵ Qanun vasitəsilə Demokratiya üzrə Avropa Komissiyası (Venesiya Komissiyası). Venesiya Komissiyasının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına edilən layihə düzəlişlərinə dair 78-ci plenar sessiyada qəbul etdiyi rəy (Venesiya, 13-14 mart 2009-cu il), CDL-AD(2009)010, § 23.

⁶ "Müsbət fəaliyyət" dedikdə ECRI "irq", rəng, dil, din, milliyyət və ya milli və ya etnik mənsubiyyət kimi səbəblərdən əziyyət çəkən şəxslərin kompensasiya olunması və ya bu cür halların qarşısının alınması və ya onların həyatın bütün sahələrində tam şəkildə iştiraklarına yardım edilməsi üçün nəzərdə tutulan müvəqqəti xüsusi tədbirləri bildirir. Nəzərdən tutulan məqsədlərə nail olunduqdan sonra bu tədbirlər davam etdirilməməlidir. Bax: ECRI -in Ümumi Siyasi Tövsiyələri № 7: İrqiçiliyə və irqi ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizəyə dair milli qanunvericilik, § 5.

⁷ Aşağıya baxın: Cinayət hüququnun müddəaları.

Vətəndaşlıq haqqında Qanun

11. İkinci hesabatında ECRI böyük narahatlıqla qeyd etmişdir ki, ilk növbədə vətəndaşlıq almaq üçün müraciət edən bəzi şəxslərdən açıq-aşkar qanunun irəli sürdüyü şərtlərdən əlavə şərtləri yerinə yetirmək tələb olunmuşdur, ikincisi Çeçen mənşəli Rusiya vətəndaşları Azərbaycanda doğulmuş uşaqlarını Azərbaycan vətəndaşı kimi qeydiyyatda saldıra bilməmişlər. ECRI Azərbaycan hökumətinin bu məsələlərə diqqət yetirməsini və heç bir ayrı-seçkilik olmadan qanunvericiliyin bütün hallarda lazımı qaydada yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün lazımı tədbirlər görməsini tövsiyə etmişdir.
12. Vətəndaşlığa qəbul 30 sentyabr 1998-ci ildən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının Vətəndaşlıq haqqında Qanunu tərəfindən tənzimlənir. Dövlət orqanları qeyd etmişlər ki, ECRI-in əvvəlki hesabatından bəri vətəndaşlığa qəbul üçün ərizələrə baxılması məsuliyyəti Daxili İşlər Nazirliyindən yeni yaradılmış Dövlət Miqrasiya Xidmətinə keçmişdir. Bundan başqa, dövlət orqanları qeyd etmişlər ki, vətəndaşlığa qəbul tələbləri qanun⁸ tərəfindən aydın şəkildə göstərilmiş və təqdim edilmiş ərizədən imtina səbəbləri göstərməli və aidiyyəti şəxs məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdir.
13. ECRI maraqla qeyd edir ki, vətəndaşlığa qəbul ilə bağlı ərizələrə yeni qaydalar tətbiq edilmişdir. O ümid edir ki, məsuliyyətin Dövlət Miqrasiya Xidmətinə keçməsi bütün ərizələrə qanunun hərfinə və ruhuna uyğun olaraq baxılacağına şərait yaradacaq və məmnunluqla qeyd edir ki, bu baxımdan dövlət orqanlarının təqdim etdikləri məlumatlara əsasən, vətəndaşlığı olmayan 90 şəxsə 2010-cu ildə Azərbaycan vətəndaşlığı verilmişdir. Həmçinin təəssüflə qeyd edilir ki, qanunun tələblərinə əməl etmələrinə baxmayaraq, Azərbaycan vətəndaşlığı əldə edə bilməyən insanların mövcud olduğu barədə qeyri-hökumət mənbələrindən məlumat daxil olmaqdadır; bu da görünür ki, təkə vətəndaşlığı olmayan şəxsləri deyil, həm də vətəndaşlığın olmaması hallarına oxşar hallar yaşayan şəxsləri, xüsusilə də Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının keçmiş vətəndaşlarına aiddir. ECRI maraqla qeyd edir ki, müvafiq həll yolları tapmaq üçün Azərbaycan hökuməti bu cür halları araşdırmağa başlamışdır. Bu baxımdan ECRI qeyd edir ki, Azərbaycan 1961-ci il tarixli Vətəndaşsızlıq hallarının Azaldılması haqqında Konvensiyanın və 1954-cü il tarixli Vətəndaşlığı olmayan Şəxslərin Statusu haqqında Konvensiyanın tərəfidir və o hər iki sənədə 1996-cı ildə qoşulmuşdur.
14. ECRI Azərbaycan hökumətini onun ərazisində vətəndaşsızlıq hallarının aradan qaldırılmasına səy göstərməyə və bu səyləri sürətləndirilməyə çağırır. Bununla əlaqədar, o, dövlət orqanlarını Azərbaycanın həm 1961-ci il tarixli Vətəndaşsızlıq hallarının Azaldılması haqqında Konvensiyası və 1954-cü il tarixli Vətəndaşlığı olmayan Şəxslərin Statusu ilə bağlı Konvensiya üzrə öhdəliklərinin tam şəkildə yerinə yetirilməsinə təşviq edir.

Dini azadlıqla və dini etiqadla bağlı hərbi qulluqdan imtina edilməsi haqqında qanunvericilik

15. ECRI qeyd edir ki, yuxarıda göstərilən konstitusiya referendumundan sonra dini icmalarla bağlı bəzi artıq mövcud olan məhdudlaşdırıcı şərtlər dini etiqad azadlığı haqqında qanuna edilən düzəlişlərin 2009-cu ildə qəbulu ilə daha da sərtləşdirilmişdir. İndi dini təbliğat aparan əcnəbilərə və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərə, eləcə də öz dini icmalarının qeydiyyatda olan ünvanlarından başqa digər ünvanda dini fəaliyyət göstərən şəxslərə, ilk əvvəl Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsindən (DQİDK) icazə almadan dini ədəbiyyat nəşr edən, idxal və ya ixrac edən şəxslərə, icazəsiz dini ədəbiyyat yayan, icazə verilən sahələrdən

⁸ Baxın: Azərbaycan Respublikası Vətəndaşlıq haqqında Qanunun 14-cü maddəsinin 2-ci bəndi.

kənar dini ədəbiyyat satan şəxslərə və ya öz dini icmalarının əsasnaməsində göstərilməyən başqa dinə cəlbətmə fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərə daha yüksək cərimə tətbiq edilə bilər.

16. ECRI Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ ilə bir araya gəlməyən bu durumdan çox narahatdır. Xüsusilə də, o, dövlət orqanlarının diqqətini Məhkəmənin sadalanan sahələrdə son presedent hüququna yönəldir: dini fəaliyyətin özəl sahələrdə həyata keçirilməsi⁹, nəşrlərin əvvəlcədən məhdudlaşdırılması¹⁰, Konvensiyanın pozulması sayılmayan hər bir dindarın və Kilsənin əsas missiyasının bir hissəsi olan dininin təbliğ edilməsi və başqalarının fikir, vicdan və dini azadlıqlarına qarşı yolverilməz hal sayılan başqa dinə cəlbətmə arasında Məhkəmənin müəyyən etdiyi fərq aiddir¹¹.
17. ECRI Azərbaycan hökumətinə İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnu nəzərə almaqla dini azadlıq məsələləri ilə bağlı mövcud qanunvericiliyi Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına uyğunlaşdırmağı qətiyyətlə tövsiyə edir.
18. İkinci hesabatında ECRI qətiyyətlə tövsiyə edirdi ki, dini səbəblərdən xidmət keçmək istəməyən şəxslər təqib edilməməli və ya həbsə alınmamalı, əksinə, onlara imkan verilməlidir ki, öz əqidələrinə görə hərbi xidmətdən etmələrinə müvafiq olan şərtlərlə cəmiyyət qarşısında öz vəzifələrini yerinə yetirsinlər.
19. ECRI təəssüflə bildirir ki, məsələ ilə bağlı Konstitusiyada ifadə olunan müddəalara baxmayaraq, hələ də alternativ mülki xidmətə icazə verən qanun qəbul edilməmişdir. Bunun da nəticəsində dini səbəblərə görə hərbi xidmətdən imtina edən şəxslərin təqibi və həbsi davam etməkdədir.¹² Bundan başqa, ECRI həmçinin bununla əlaqədar Ombudsmana təqdim edilmiş son dövrün şikayətlərini qeyd edir. ECRI bir daha alternativ mülki xidmətin¹³ hüquqi və institusional çərçivəsini yaratmağın vacibliyini qeyd edir və bundan əlavə, bunun Azərbaycanın Avropa Şurasına daxil olmaq öhdəliklərindən biri olduğunu göstərir.¹⁴ O maraqla qeyd edir ki, dövlət orqanları tərəfindən verilən məlumatlara görə, yeni layihə qanunu işlənilib hazırlanmış və ümid edir ki, bu yuxarıda göstərilən problemlərin həll edilməsinə imkan yaradacaqdır.
20. ECRI Azərbaycanın dövlət orqanlarını tez bir zamanda Avropa standartlarına uyğun gələn alternativ mülki xidmət haqqında qanun qəbul etməyə və həmçinin bununla bağlı lazımı institusional çərçivəni yaratmağa israrla çağırır.
21. O, dövlət orqanlarına hərbi xidmət keçmək istəməyən şəxsləri təqib etməməyi və ya onları həbsə almamağı, əksinə, onlara öz əqidələrinə görə hərbi

⁹ Baxın: Masayevin Moldivaya qarşı məhkəmə işi, 6303/05 sayılı ərizə, 2 may 2009-cu il tarixli qərar.

¹⁰ Baxın: Ekin Assosiasiyasının Fransaya qarşı məhkəmə işi, 39288/98 sayılı ərizə, 17 iyul 2001-ci il tarixli qərar.

¹¹ Baxın: Kokkinakis Yunanıstana qarşı məhkəmə işi, 14307/88 sayılı ərizə, 25 may 1993-cü il tarixli qərar, xüsusilə § 48.

¹² Konstitusiyanın 76-cı maddəsinin II bəndinə uyğun olaraq (Vətəni müdafiə), "Vətəndaşların əqidəsi həqiqi hərbi xidmət keçməyə ziddirsə, qanunla müəyyən edilmiş hallarda həqiqi hərbi xidmətin alternativ xidmətlə əvəz olunmasına yol verilir".

¹³ Baxın: Nazirlər Komitəsinin məcburi hərbi xidmətdən dini etiqada görə imtina edilməsi ilə bağlı üzv dövlətlərə R(87)0 sayılı Tövsiyəsi (Nazirlər Komitəsi tərəfindən 9 aprel 1987-ci il tarixdə Nazirlər Müavinlərinin 406-cı toplantısında qəbul edilmişdir), Avropa Şurasının üzv dövlətlərində hərbi xidmətdən dini etiqad baxımından imtina edilməsi hüququndan yararlanmaya dair Parlament Assambleyasının 1518 (2001) sayılı Tövsiyəsi və Nazirlər Komitəsinin "Avropa Şurasının üzv dövlətlərində hərbi xidmətdən dini etiqad baxımından imtina edilməsi hüququndan yararlanmaya" cavabı (Nazirlər Müavinlərinin 27 fevral 2002-ci il tarixli 785-ci toplantısında qəbul edilmişdir).

¹⁴ Baxın: Avropa Şurasının Parlament Assambleyasının 28 iyun 2000-ci ildə qəbul etdiyi 222 sayılı Rəyi, § 14.iii.g, və Res(2000)14 sayılı Qərar, Azərbaycanın Avropa Şurasına üzv olmağa dəvət edilməsi (Nazirlər Komitəsi tərəfindən 9 noyabr 2000-ci ildə 107-ci sessiyada qəbul edilmişdir).

xidmətdən etmələrinə müvafiq olan şərtlərlə cəmiyyət qarşısında öz vəzifələrini yerinə yetirməyə imkan yaratmağı bir daha qətiyyətlə tövsiyə edir.

Milli azlıqlarla bağlı qanunvericilik

22. ECRI ikinci hesabatında Azərbaycan hökumətini Avropa Şurası və digər müvafiq milli və beynəlxalq tərəfdaşlarla əməkdaşlıq çərçivəsində milli azlıqların hüquqlarına dair qanun hazırlamağa və onu mümkün qədər tez bir zamanda qəbul etməyə təşviq etmişdir. Bununla yanaşı, ECRI-in əvvəlki hesabatında da qeyd olunduğu kimi, Avropa Şurası ilə razılışmaya əsasən, Azərbaycan özünün Avropaya daxil olma dövrünün üç ili ərzində (yəni, 2004-cü il 25 yanvar tarixindən əvvəl) "Konstitusiyaya və Cinayət Məcəlləsində ayrı-seçkiliyə yol verməmə ilə bağlı göstərilən müddəaları tamamlayacaq və milli azlıqlarla bağlı Prezidentin fərmanını əvəz edəcək azlıqlara dair qanunu" qəbul etməyi öz üzərinə götürmüşdür.
23. Milli azlıqlara dair qanun milli azlıqların hüquqlarının qorunması və tolerantlığın artırılması baxımından zəruri alət hesab olunsa da, bu cür qanun hələ qəbul edilməyib. Bununla əlaqədar, ECRI Milli Azlıqların Qorunması üçün Çərçivə Konvensiyasına dair Məsləhətçi Komitənin¹⁵ ən son rəyinə və bu məsələlər üzrə Avropa Şurası İnsan Hüquqları müvəkkili 2007-ci ildə Azərbaycana səfəri nəticəsində əldə etdiyi tapıntılara istinad edir.¹⁶
24. ECRI Azərbaycan hökumətinə Avropa Şurası və digər müvafiq milli və beynəlxalq tərəfdaşlarla əməkdaşlıq çərçivəsində milli azlıqların hüquqlarına dair qanun hazırlamağı və onun mümkün qədər tez bir zamanda qəbul edilməsini tövsiyə edir.

Cinayət hüququnun müddəaları

25. İDAK-ın əvvəlki hesabatında qeyd olunduğu kimi, irqçiliyə qarşı əsas cinayət hüququ müddəalarına¹⁷Cinayət Məcəlləsinin 61.1.6-ci maddəsi aiddir ki, bu maddə də cinayətin milli, irqi və ya dini düşmənçilik, dini fanatizm zəminində törədilməsini, digər hallarla yanaşı, cəzanı ağırlaşdıran hal kimi nəzərdə tutur; 154.1-ci maddə digər əsaslarla yanaşı, etnik mənsubiyyəti, dili və dini əqidəyə əsaslanan ayrı-seçkiliyi qadağan edir; 167-ci maddə qanunsuz olaraq dini ayinlərin icrasına mane olmanı qadağan edir; 283-cü maddə milli, irqi və ya dini düşmənçiliyin salınmasını, milli ləyaqətin alçaldılmasını və ayrı-seçkiliyi qadağan edir. Cinayət Məcəlləsinin 103-cü maddəsində soyqırımını cəzalandırılır; 111-ci maddəsində hər hansı bir irqi qrupu əsarət altında saxlamaq üçün digər irqi qrup tərəfindən üstünlüyü təmin və təşkil etmək (aparteid) məqsədilə aparılan fəaliyyətlərə qarşı cəza tədbirləri müəyyən edilir; 120-ci maddəsinin 2.12-ci paragrafında (adam öldürməni ağırlaşdıran hallar) milli, irqi və ya dini düşmənçilik və ya nifrət səbəbindən adam öldürülməsi hallarına qarşı daha ağır cəza müəyyənləşdirilir.
26. Özünün ikinci hesabatında İDAK, xüsusilə məhkəmə sisteminin fəaliyyətini əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirmək və bu sistemə ictimai inamı artırmaqla irqçilik və ya dini qeyri-tolerantlıq zəminində baş verən əməllərin

¹⁵ Milli Azlıqların Qorunması üçün Çərçivə Konvensiyasına dair Məsləhətçi Komitə, Azərbaycana dair 2009-cu il 9 noyabr tarixində qəbul olunmuş İkinci Rəy, ÇKMK/RƏY/II(2007)007; xüsusilə 33-45-ci paragrafları nəzərdən keçirin.

¹⁶ İnsan Hüquqlarına dair Komissiya üzvünün Azərbaycana 3-7 sentyabr 2007-ci il tarixdəki səfərinə dair hesabatı, Komissiya/H (2008)2, § 84.

¹⁷ İrqçilik və irqi ayrışdırılma qarşı milli qanunvericiliyə dair İDAK-ın 7 sayılı Ümumi Siyasətə dair Tövsiyəsinə əsasən, "irqçilik" dedikdə " irq", rəng, dil, din, milliyət və ya milli, yaxud etnik mənsubiyyəti bir və ya bir qrup şəxsin təhqir edilməsinə əsas verməsi və ya bir və ya bir qrup şəxsin ali hesab olunmasına inanmaq başa düşülür.

cəzalandırılmasını təmin edəcək cinayət hüququ müddəalarının mövcudluğu barədə ümumi ictimaiyyətin məlumatlandırılmasını və zərərçəkənlərin bu cür davranışlarla əlaqədar şikayət etmələrini stimullaşdıran tədbirlərin görülməsini Azərbaycan hökumətinə tövsiyə etmişdir.

27. Səlahiyyətli orqanlar bir sıra hallarda qeyd etmişlər ki, İDAK-ın ikinci hesabatından sonra müvafiq cinayət hüququ müddəalarının pozulması ilə bağlı hər hansı şikayət daxil olmayıb. Səlahiyyətli orqanların fikrincə, irqçilik motivi ilə törədilən əməllərdən çox az sayda şikayətin edilməsi faktı Azərbaycanda hökm sürən əhəmiyyətli tolerantlıq kimi qeyd oluna bilər. Buna baxmayaraq, bu fikirdə artıq ECRI-ın əvvəlki hesabatında xüsusilə qeyd edilmiş narahatlıq doğuran bir sıra digər elementlər nəzərə alınmır. Müşahidəçilər bəzi kütləvi informasiya vasitələrinin və ya müəyyən siyasətçilərin irqçi və ya nifrət dolu açıq bəyanatlarına və dini tolerantlığın artırılmasına qarşı yürüdülmüş siyasətə diqqət çəkirlər.¹⁸ Azərbaycanda yaşayan erməni əsilli şəxslərə qarşı ayrı-seçkiliyə yol verilməsi halları¹⁹ və həm cinayət mühakimə sistemində, həm də ümumi ictimaiyyət arasında irqçi cinayətləri qadağan edən müddəalar barədə məlumatlılığın aşağı səviyyədə olması ilə bağlı məlumatlar hələ də mövcuddur. Bir çox mənbələrdə həmçinin geniş əhali kütləsi arasında ədalət mühakimə sistemində inamsızlığın mövcud olduğu vurğulanır.
28. Daha çox ədalət mühakimə sisteminin qərəzsizliyi və müstəqilliyinə dair kifayət qədər təminatın olmadığını düşünən fərdlərin olduğu bir şəraitdə azlıqların fikirlərini ifadə edən şəxslərin, xüsusilə jurnalist və ictimaiyyət nümayəndələrinin Cinayət Məcəlləsinin milli təhlükəsizlik və ya 283-cü maddəsi üzrə təqib və hətta mühakimə edilməsi²⁰ faktlarına dair məlumatlar istisna edilmir. Cinayət Məcəlləsinin 283-cü maddəsi o cümlədən *Sənət* adlı ədəbi jurnalda İslama istinadən yazılmış "Avropa və biz" adlı məqalənin nəşr olunmasından sonra müəllif və baş redaktorun dini düşmənçiliyin salınmasında ittiham olduğu məhkəmə işində tətbiq edilmişdir.²¹ Cinayət Məcəlləsinin eyni maddəsi 2007-ci ildə digər bir jurnalist Eynulla Fətullayevin "Əliyəvlər müharibəyə gedir" başlıqlı məqaləsinin çap olunmasından sonra onun etnik düşmənçilik yaratmasına dair irəli sürülmüş ittiham üçün əsas hesab edilmişdir.²² Eyni zamanda, İnsan Hüquqlarına dair Avropa Məhkəməsi bu hökmün və irəli sürülən ittihamın ağırlığını nəzərə alaraq İHAM-ın 10-cu maddəsinin pozulduğunu aşkarlamış və onların azadlıqlarının demokratik cəmiyyətlərdə zəruri hesab edilməyən formada qeyri-mütənasib şəkildə məhdudlaşdırıldığı qənaətinə gəlmişdir.²³ ECRI vurğulayır ki, bu tapıntılarda Məhkəmə bu qənaətə gəlmişdir ki, etnik qrupların məskunlaşdığı regionlardakı sosial və iqtisadi vəziyyəti sadəcə müzakirə etmək və ya bu regionlarda mümkün siyasi gərginliyə dair fikir ifadə etmək etnik düşmənçiliyə çağırış kimi qiymətləndirilə bilməz.
29. ECRI vurğulayır ki, dövlətlər milli təhlükəsizliyi təmin etməkdə borclu olsalar da, bu rol irqçilik, irqi ayrı-seçkilik və qeyri-tolerantlığın genişlənməsinə yol verilməsi üçün bəhanə ola bilməz. Bununla əlaqədar, ECRI Cinayət Məcəlləsində milli təhlükəsizliyi təmin və ya etnik düşmənçiliyin salınmasını qadağan edən

¹⁸ Həmçinin aşağıda baxın: İctimai müzakirələrdə irqçilik – Dağlıq Qarabağdakı vəziyyət, risk qrupları və dini qruplarla bağlı müzakirələr.

¹⁹ Həmçinin aşağıda baxın – Risk qrupları – ermənilər.

²⁰ Aşağıda baxın: Fətullayevin Azərbaycana qarşı məhkəmə işinə dair qeydlər və Risk qrupları – milli azlıqlar.

²¹ İQTAK-ın Azərbaycan haqqında ikinci hesabatının işçi variantının hazırlandığı dövrdə bu məhkəmə işi ilə bağlı tədqiqat tamamlanmamışdı: bax: ikinci hesabatın 14-cü paragrafı.

²² Eyni faktlar əsasında və Cinayət Məcəlləsinin 214-cü maddəsinin müddəası ilə o təqsirkar hesab edilmiş və terrorizm təhlükəsi yaratmaqda ittiham olunmuşdur.

²³ Fətullayevin Azərbaycana qarşı məhkəmə işi (40984/07 sayılı müraciət), 22 aprel 2010-cu il tarixli məhkəmə qərarı (4 oktyabr 2010-cu il tarixdə qüvvəyə minmişdir).

müddəaların azlıqların qanuni və qeyri-zorakı ifadə azadlığını boğmaq yolu ilə ECRI-in mandatına daxil olan azlıqlara məxsus şəxslərə qarşı istifadə edilməməsinə dair xəbərdarlıq edir.

30. ECRI ümumi ictimaiyyətin qanunvericiliyə əlçatanlığını təmin etmək üçün Azərbaycanın bütün qanunvericilik sənədlərinin daxil olduğu pulsuz internet sahifəsi yaradılmasını maraqla qarşılayır; məlumata görə, bu sahifənin yaradılmasından bəri 20 000-dən artıq insan ondan istifadə etmişdir. Buna baxmayaraq, ümumi ictimaiyyət arasında cinayət hüququnda irqçi münasibətlə təhqir və ya irqi ayrı-seçkiliklə bağlı davranışları qadağan edən müddəaların olduğuna dair məlumatlılığın artması ilə əlaqədar hər hansı bir informasiya yoxdur.
31. ECRI qətiyyətlə tövsiyə edir ki, Azərbaycan hökuməti cinayət hüququnun milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi, o cümlədən irqçilik və irqi ayrı-seçkiliyin qadağan olunması ilə bağlı müddəalarının azlıqların hüquqlarını dinc yolla müdafiə edən fərdlərin cəzalandırılması üçün bəhanə kimi tətbiq olunmamasını təmin etsin; bununla yanaşı, cəmiyyətdə açıq şəkildə ifadə edilə və sərbəst şəkildə müzakirə oluna bilən müxtəlif fikirlərin mövcud olmasına şərait yaratmaq lazımdır, bir şərtlə ki, bunlar digər fərdlərə və ya qruplara qarşı düşmənçilik oymatmasın və onlara ədalətsiz iftiralara yol açmasın.
32. ECRI təkrarən tövsiyə edir ki, Azərbaycan hökuməti irqçilik motivi ilə törədilən cinayətlərdə və ya dini qeyri-tolerantlıq kimi davranışlara məruz qalan insanların bu barədə şikayət verməsinin təmin olunması istiqamətində tədbirlər görsün. Bununla əlaqədar ictimaiyyətin məhkəmə sistemində inamını artırmaq üçün bu sistemin işində ciddi təkmilləşdirmələrə, onun qərəzsizliyi və müstəqilliyinə dair zəmanətin təmin olunmasına ehtiyac vardır.
33. ECRI bir daha tövsiyə edir ki, səlahiyyətli qurumlar cinayət hüququnda irqçilik motivi ilə cinayətlər və ya irqi ayrı-seçkiliklə bağlı davranışlarla əlaqədar müddəaların olduğu və bu cür davranışlara qarşı hüquqi müdafiə vasitələrinin mövcudluğu barədə ümumi ictimaiyyəti məlumatlandırsınlar.
34. ECRI-in ikinci hesabatında tövsiyə olunur ki, Azərbaycan hökuməti irqçilik zəminində baş verən cinayətlərlə bağlı qanunvericiliyin tətbiqi ilə əlaqədar polis, prokuror, hakim, hüquqşünas və məhkəmə sistemi təlimçiləri üçün təlimlərin təşkil edilməsi məqsədilə öz səylərini gücləndirsin.
35. ECRI səlahiyyətli qurumların məhkəmə sistemində islahatların aparılması və Ədliyyə Akademiyası tərəfindən verilən təlimlərin təkmilləşdirilməsi istiqamətində göstərilən ciddi səylərlə bağlı verilən məlumatı maraqla qarşılayır. Bu təlim hakimlər, hakimliyə namizədlər, məhkəmə sisteminin işçiləri və vəkillər üçün nəzərdə tutulmuşdur və təlimin məzmununa irqçi zəminə edilən cinayətlər və irqi ayrı-seçkilik daxildir. Prokurorlar üçün də oxşar təlim kursunun təşkil edilməsi təklif olunur.
36. ECRI Azərbaycan hökumətini irqçilik zəminində baş verən cinayətlər və irqi ayrı-seçkiliklə bağlı davranışlara dair cinayət hüququnun müddəalarının tətbiqi ilə əlaqədar prokuror, hakim, vəkil və məhkəmə sistemi rəsmilərinə təlimlərin keçirilməsi sahəsində öz səylərini davam etdirməyə və daha da gücləndirməyə qətiyyətlə təşviq edir.

Mülki və inzibati hüquq normaları

37. ECRI-in əvvəlki hesabatlarında qeyd olunduğu kimi, həyatın iş, sosial müdafiə, təhsil, səhiyyə və mədəniyyət kimi müxtəlif sahələrlə bağlı ayrı-seçkiliyi qadağan edən məqamlar pərakəndə şəkildə qanunvericiliyin bir sıra hissələrində artıq mövcuddur. İkinci hesabatında ECRI bu və ya digər müvafiq

sahədə bu cür normaların pozulmasına dair hər hansı şikayətin olmamasını qeyd edərək tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları irqi ayrı-seçkiliyi qadağan edən mülki və inzibati hüquq normalarının müvafiq qaydada tətbiqini təmin etmək və bu cür normaların mövcudluğu barədə ümumi ictimaiyyəti məlumatlandırmaqla yanaşı, irqi ayrı-seçkilik davranışlarına məruz qalanların şikayət vermələrinin stimullaşdırılması məqsədilə tədbirlər görsünlər. Eyni zamanda, səlahiyyətli orqanlara dəqiq və bütün məqamları nəzərə almaqla irqi ayrı-seçkiliyi qadağan edən mükəmməl normalar qəbul edərək mövcud normaları tamamlamaları tövsiyə olunur.

38. ECRI bu sahədə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı hər hansı işlərin görüldüyünü müşahidə etməmişdir. Səlahiyyətli qurumlar faktiki olaraq elə hesab edirlər ki, bərabərliklə bağlı konstitusiya müddəalarından irəli gələn və həyatın müxtəlif sahələri ilə bağlı qanunvericiliyin müxtəlif hissələrində artıq mövcud olan irqi ayrı-seçkiliyi qadağan edən normalar kifayət edir. Bundan əlavə, səlahiyyətli orqanların fikrincə, ECRI-in fəaliyyətinə uyğun əsaslarla bu müddəaların pozulması ilə bağlı şikayətlərin olmaması onu göstərir ki, qanunvericilikdə əlavələrin edilməsinə ehtiyac yoxdur.
39. ECRI bu cür ayrı-seçkiliklə səmərəli mübarizə üçün ümumi alətlərin əsas elementini təşkil edən irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizəyə dair effektiv hüquqi tədbirlərin zəruriliyini xüsusilə qeyd edir. Zərərçəkənin nöqtəyindən nəzərinə, səmərəli və müvafiq müdafiəni təmin etmək üçün irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə həmçinin ümumiləşdirilmiş yanaşma tələb edir. Cinayət hüququ normalarının mövcudluğu və onların effektiv qaydada tətbiqinin irqçilik və irqi ayrı-seçkiliyə dair cəmiyyət arasında məlumatlılığın artmasına və bu cür hallardan yayındırmaq baxımından güclü təsirə malik olduğuna baxmayaraq, mülki və inzibati hüquqda daha çox çevik hüquqi vasitələr verilir və bu irqi ayrı-seçkiliyin qurbanlarına məhkəmədə iddia qaldırmaq imkanı verir. ECRI vurğulayır ki, ayrı-seçkiliyə qarşı tam və hərtərəfli qanunun qəbul olunması irqi ayrı-seçkilik də daxil olmaqla ayrı-seçkiliyin bütün formalarından imtina olunmasını diqqət mərkəzinə gətirər və baş verə biləcək bütün hallara müvafiq və effektiv şəkildə baxmağı təmin edər. Bununla belə, əgər ayrı-seçkiliklə bağlı ayrıca qanunvericiliyin qəbul olunmaması qərara alınarsa, onda milli qanunvericilikdə birbaşa və ya dolayı ayrı-seçkilik və onun müxtəlif formalarının müəyyənləşdirilməsi; müsbət addımların atılmasının qəbul olunmasının mümkünlüyünün təmin edilməsi; ayrı-seçkiliyə qoyulmuş qadağanın bütün dövlət qurumları, fiziki və hüquqi şəxslərə və həyatın bütün sahələrinə aid edildiyinin qeyd olunması; zərərçəkənlər üçün asanlıqla əlçatan ola biləcək məhkəmə və/yaxud inzibati prosedurların mövcudluğunun təmin edilməsi; sübut yükünün paylanması sisteminin yaradılması; və effektiv sanksiyaların verilməsinin təmin olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bununla əlaqədar ECRI özündə ayrı-seçkilikdən səmərəli müdafiəni təmin etmək üçün mülki və inzibati hüquqa daxil ediləcək bütün elementləri əks etdirən irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizəyə dair milli qanunvericilik haqqında 7 saylı Ümumi Siyasət Tövsiyə sənədinə istinad edir.
40. ECRI israrla tövsiyə edir ki, Azərbaycan hökuməti irqi ayrı-seçkiliyi qadağan edən milli qanunvericiliyin dəqiq və ətraflı şəkildə, xüsusilə ayrı-seçkiliyin birbaşa və dolayı növlərini müəyyənləşdirmək və həyatın bütün sahələrini əhatə etməklə, hazırlanmasını, zərərçəkənlər tərəfindən asanlıqla əlçatan ola biləcək məhkəmə və/yaxud inzibati prosedurların müəyyənləşdirilməsini təmin etsinlər. Bununla əlaqədar, ECRI səlahiyyətli orqanları onun mülki və inzibati hüquqdan bəhs edən irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizəyə dair milli qanunvericilik haqqında 7 saylı Ümumi Siyasət Tövsiyəsi sənədindən bəhrələnməyə dəvət edir.

41. Müvafiq səlahiyyətli qurumlara şikayətlər ünvanlanmasa da, ECRI dini və etnik mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyin olunduğuna dair məlumatların verildiyini qeyd edir. Bununla əlaqədar, ECRI vurğulayır ki, zərərçəkənlərin öz hüquqları haqqında məlumatlılığının az olması, məhkəmə sisteminə inamsızlıq, müvafiq səlahiyyətli qurumlar tərəfindən həssaslıq göstərilməməsi, effektiv hüquqi mühafizə vasitələrinin olmaması, yaxud mövcud hüquq-mühafizə vasitələrinin cəmiyyətə açıqlanmaması kimi faktorlar səbəbindən rəsmi müraciətlərin edilməməsi hallarını aradan qaldırmaq üçün bütün mümkün tədbirlər görülməlidir.
42. ECRI tövsiyə edir ki, xüsusilə hakimlər, vəkillər və məhkəmə sisteminin müvafiq məsələlərlə məşğul olan rəsmiləri üçün təlimlərin keçirilməsini gücləndirməklə Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları mövcud mülki və inzibati hüquqda irqi ayrı-seçkiliyi qadağan edən normaların müvafiq qaydada tətbiqini təmin etsinlər.
43. ECRI eyni zamanda tövsiyə edir ki, səlahiyyətli qurumlar bu normaların mövcudluğu barədə ümumi ictimaiyyəti məlumatlandırсынlar və irqi ayrı-seçkilik hərəkətləri ilə bağlı şikayətlərin verilməsi ilə əlaqədar zərərçəkənləri stimullaşdırmaq məqsədilə tədbirlər görsünlər. Bu şəraitdə, o yenə də məhkəmə sisteminin işinin əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirilməsinə ehtiyac olduğunu vurğulayır.

İrçilik və ayrı-seçkiliklə mübarizə aparan qurumlar

44. ECRI-in ikinci hesabatında Azərbaycanın səlahiyyətli qurumlarına irçilik və irqi ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizədə ya Ombudsmanın öhdəliklərini artırmaq və onun səlahiyyətlərini gücləndirmək və ya yaxın gələcəkdə irçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə aparacaq ixtisaslaşdırılmış qurum yaratmaq tövsiyə olunur. Hesabatda təyin edilən və ya xüsusi qaydada yaradılan qurumun tam müstəqil olması və onun zərərçəkənlərə zəruri yardım göstərmək üçün hüquqi səlahiyyətə, insan və maliyyə resurslarına malik olmasının əhəmiyyəti vurğulanır.
45. ECRI 2002-ci ildə Ombudsman institutunun yaradılması, 2002-2009-cu illər arasında bu quruma 51 000-dən artıq şikayətin, o cümlədən 2009-cu ildə 8 800²⁴ və 2008-ci ildə 8 600²⁵ şikayətin daxil olması halını maraqla qarşılayır. Bununla belə, bu şikayətlərin təqribən yarısı aşağıdakı bir və ya bir neçə səbəbdən məqbul hesab edilməyib: onlar Ombudsmanın səlahiyyətlərindən kənardadır, onların vaxtı keçib, onlar anonim ünvanlanıb, müvafiq məhkəmə icraatındadır və ya məsələ barədə artıq şikayət edilib.²⁶ Bu rəqəmlər əsasında institutun rolu Azərbaycanda ümumi ictimaiyyət tərəfindən getdikcə daha çox tanınır, lakin paradoksal da olsa, onun fəaliyyət sahələrinin əhatə dairəsinin hələ də düzgün başa düşülmədiyini hiss olunur.
46. Çoxlu sayda şikayətlərin daxil olmasına baxmayaraq, Ombudsmandan bildirilmişdir ki, bunlardan heç birində irqi ayrı-seçkiliklə bağlı ittihamlara rast gəlinməyib. Ombudsmanda şikayətçilərin etnik və ya milli mənsubiyyət, dini və ya ECRI-in fəaliyyətinə uyğun digər meyarlar əsasında qruplaşdırılmış məlumat bazası mövcud deyildir. Bununla belə, ECRI-a təqdim olunan məlumatlar göstərir ki, bir neçə tendensiya müşahidə etmək olar: baxmayaraq ki,

²⁴ Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları Müvəkili (Ombudsman), Azərbaycanda insan hüquqları və azadlıqlarının təmin edilməsi və müdafiəsi: Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları Müvəkilinin 2009-cu il üzrə illik Hesabatı (xülasə), səh. 4.

²⁵ Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları Müvəkili (Ombudsman), Azərbaycanda insan hüquqları və azadlıqlarının təmin edilməsi və müdafiəsi: 2008-ci il üzrə illik hesabatın xülasəsi, səh. 6.

²⁶ 2009-cu ildə 48.9%: baxın: Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları Müvəkili (Ombudsman), Annual 2009-cu il üzrə illik Hesabat (xülasə), səh. 4; 2008-ci ildə 51.2 %: baxın: Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları Müvəkili (Ombudsman), 2008-ci il üzrə illik hesabatın xülasəsi, səh. 6.

Ombudsmana daxil olan şikayətlərin əksəriyyəti sosial hüquqların əlçatan olmaması ilə əlaqədardır, erməni əsilli şəxslər tərəfindən edilən şikayətlərin əksəriyyəti o cümlədən şəxsiyyəti təsdiq edən sənədləri əldə edə bilməməklə bağlıdır. Ombudsmandan həmçinin bildirilir ki, əvvəllər müəyyən dini ayinlərin icrasının qadağan olunması və 2010-cu ildə dini mənsubiyyətindən könüllü imtina olunmasının tanınmaması ilə bağlı şikayətlər daxil olub. ECRI şikayətçilərin mənsubiyyəti və şikayətlərin xarakteri ilə bağlı sistemli məlumatın toplanmamasını təəssüflə qeyd edir, çünki bu nəinki müəyyən qruplara qeyri-məqsədəuyğun şəkildə təsir edən tendensiyaların qısa zamanda müəyyən edilməsinə köməklik göstərir, habelə effektiv əks tədbirlərin qısa zamanda müəyyən edilməsinə imkan verərdi.

47. Son illərdə Ombudsman rəhbərliyi insan hüquqları ilə bağlı məlumatlılığın artırılması və institutun daha geniş kütlə tərəfindən tanınması ilə bağlı fəaliyyətlərin aparılmasına əhəmiyyətli dərəcədə səy göstərmişdir. Quba, Şəki, Gəncə və Cəlilabad şəhərlərində regional idarələr açılmışdır. ECRI bu halı qənaətbəxş hesab edir. Eyni zamanda, institutun öhdəlikləri və onun fəaliyyət dairəsi haqqında daha ətraflı informasiyanın olması və ölkədə irqi ayrı-seçkiliyin daha yaxşı başa düşülməsi üçün bu cür səylərin davam etdirilməsi xüsusilə qeyd olunur. Bununla əlaqədar, o da vurğulanır ki, irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mümkün qədər daha səmərəli mübarizə aparmaq üçün bu məsələlərlə məşğul olan qurum ictimaiyyət tərəfindən aydın şəkildə müəyyən edilə bilməlidir.
48. ECRI bu cür davranışlardan əziyyət çəkən insanların asanlıqla müəyyən edə bilməsi üçün ya açıq şəkildə Ombudsmanın irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə aparan ixtisaslaşdırılmış milli qurum elan edilməsini, ya da irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə aparacaq müstəqil ixtisaslaşdırılmış qurumun yaradılmasını Azərbaycanın səlahiyyətli qurumlarına tövsiyə edir. ECRI irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə aparacaq bu ixtisaslaşdırılmış qurumun tam müstəqil olması və onun zərərçəkənlərə zəruri yardım göstərmək üçün hüquqi səlahiyyət, insan və maliyyə resurslarına malik olmasının zəruriliyini bir daha vurğulayır.
49. ECRI Ombudsmana şikayətləri kateqoriyalara bölmək və şikayətçiləri etnik mənsubiyyəti, milliyəti, dini və dilinə görə qruplaşdırmaqla bir məlumat bazası sistemi tətbiqini tövsiyə edir. Bütün hallarda bu informasiya məxfilik prinsiplərinə tam şəkildə əməl olunmaq, məlumat verərək razılıq almaq və şəxslərin hər hansı xüsusi bir qrupa daxil edilməsinin onlar tərəfindən könüllü qaydada müəyyənləşdirilməsini təmin etməklə toplanmalıdır.

II. İctimai müzakirədə irqçilik

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində yaranan situasiya ilə bağlı müzakirə

50. ECRI-ın ikinci hesabatında Azərbaycanın səlahiyyətli qurumlarının ermənilər öz şəxsiyyətlərini ictimaiyyətə bəyan etdikdə hər hansı bir təhlükə hiss etməyəcəkləri bir mühitin yaradılmasında fəal iştirakı tövsiyə olunur. Bu ermənilərə qarşı nifrət dolu nitqlərin söyləndiyi hallarda səlahiyyətli orqanlar tərəfindən müvafiq cavab tədbiri görülməsini təmin etmək zərurətini yaradır.
51. ECRI bildirir ki, birinci hesabatdan sonrakı dövrdə Ermənistan, ermənilər və Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində meydana gəlmiş vəziyyət barədə Azərbaycanın səlahiyyətli qurumlarının müzakirələri heç dəyişməsə də, səlahiyyətli qurumlar azərbaycanlılar arasında yaşayan ermənilərə qarşı tolerantlığın olduğu faktını qeyd edirlər. Səlahiyyətli qurumların bildirdiyinə görə, erməni əsilli insanlarla Ermənistan Respublikasının törətdiyi əməllər arasında fərqi ayırd etmək bütövlükdə Azərbaycan əhalisi üçün çətin deyil. Səlahiyyətli qurumlar eyni zamanda bildirirlər ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi həll

olunduqdan sonra erməni əsilli olan heç bir şəxs əhalinin digər üzvləri tərəfindən düşmənçilik təhlükəsinə məruz qalmayacaq.

52. ECRI digər ölkə barədə mütəmadi olaraq bu cür sərt bəyanatların verilməsi və bu dövlətlə əlaqəsi olan cəmiyyət üzvlərinin ayrı-seçkiliyə məruz qalmamasının gələcəkdə nə dərəcədə davamlı olacağı faktı ilə razılaşmağın çətin olduğuna diqqət çəkir. Bununla əlaqədar, o qeyd edir ki, səlahiyyətli qurumlardan fərqli olaraq bir çox vətəndaş cəmiyyəti mənbələrinin məlumatına görə erməni əsilli şəxslər gündəlik həyatlarında ayrı-seçkiliklə üzləşir.²⁷ Bu şəraitdə, ECRI ümumilikdə mənfəət rəy mühitində mümkün sürətli dəyişikliklə bağlı səlahiyyətli orqanların fərziyyələrini qeyri-real hesab edir.

53. ECRI Azərbaycanın səlahiyyətli orqanlarını Azərbaycan yurisdiksiyası çərçivəsində yaşayan ermənilərlə bağlı rəy mühitini yaxşılaşdırmaq istiqamətində fəal işləməyə qətiyyətlə çağırır. Eyni zamanda bütün siyasi partiyaların irqçilik, ayrı-seçkilik və ksenofobiyanın bütün formalarına qarşı sərt mövqe tutması və müxtəliflik və plüralizm lehinə açıq siyasi mesajlar verməsinin zəruriliyi vurğulanır; həmçinin onlar ermənilərlə bağlı məsələlərə mənfəət tərəfdən yanaşmaqdan çəkinməlidirlər.

KİV

54. ECRI-in ikinci hesabatının tövsiyəsinə görə, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları müəlliflik müstəqilliyinə müdaxilə etmədən KİV qarşısında tələb qoysunlar ki, mediya ECRI-in mandatına daxil olan hər hansı qrupun üzvünə qarşı düşmənçilik və ya kənarlaşdırma mühitinin yaranmasına gətirib çıxaracaq məlumatların yayılmamasını təmin etsin. Tövsiyə olunur ki, səlahiyyətli qurumlar buna ən yaxşı üsulla necə nail olmaq barədə KİV və digər müvafiq tərəflərlə müzakirələrə qoşulsunlar.

55. ECRI bildirir ki, 2002-ci ildə qanuna uyğun olaraq yaradılmış Milli Televiziya və Radio Şurası mövcuddur. Bununla yanaşı, irqi ayrı-seçkilik yaradan hər hansı materialların audiovizual media vasitəsilə yayımını qadağan edən normalar²⁸ mövcuddur. Mətbuata gəldikdə Mətbuat Şurası özü-tənzimləyici qurum hesab olunur və 2003-cü ildə bu qurum mətbuat üçün etik kodeksi qəbul etdi. Bu kodeks mətbuatda etnik və dini azlıqlarla bağlı meydana çıxma biləcək sualların həlli yollarına dair normaları özündə əks etdirir. Hazırda bu etik kodeksin daha da gücləndirilməsi nəzərdə tutulur. Bu iki şuranın bildirdiyinə görə, onlar təhqir və ayrı-seçkiliklə bağlı çox az sayda şikayət alırlar, ancaq onlara ünvanlanan bütün şikayətləri diqqətlə nəzərdən keçirirlər. Məsələn, Mətbuat Şurası bir qəzetə orada çap olunan və xristianları təhqir etməyə səbəb ola biləcək məqaləni öz internet səhifəsindən götürməyi tapşırıb və bu təmin olunub; başqa bir halda, Mətbuat Şurasına etnik mənsubiyyəti əsassız şəkildə bir mətbuat nümunəsində qeyd olunan erməni əsilli bir şəxsin şikayəti daxil olub və həmin qəzetə müvafiq bəyanatları geri götürmək tövsiyə olunub.²⁹

56. Qeyd olunan normaların mövcudluğuna baxmayaraq, bir çox mənbələr bildirirlər ki, ECRI-in əvvəlki hesabatından sonrakı dövrdə KİV-də hər hansı əsaslı dəyişiklik baş verməyib. KİV-də obyektivliyin olmaması etnik-milləti və dini azlıqların mənfəət imicinin yayılmasına kömək edir ki, bu da daha çox Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin işıqlandırılması və eləcə də müxtəlif dini qrupların özünəməxsus tərzdə təqdim olunması vasitəsilə baş verir. Bəzi məqalələrdə azlıqlara məxsus olan insanların vəziyyətindən bəhs edilsə də və bir azlıqların dillərində çap olunan və yerlərdə yayılan neçə qəzet olsa da, bəzi mənbələrdən

²⁷ Aşağıda baxın: Risk qrupları – Ermənilər.

²⁸ Xüsusilə yayım haqqında qanunun 32-ci maddəsinin 2-5-ci paragrafları.

²⁹ Aşağıda baxın: Risk/Hədəf qrupları – Ermənilər.

bildirilir ki, ECRI-in mandatına daxil olan qrupların fikirlərini dilə gətirən müəyyən jurnalistlər və nəşrlərin redaktorlarına qarşı qaldırılmış cinayət ittihamları çox aşağı səviyyəli müxtəlifliklə xarakterizə edilən KİV-nin yaranmasına gətirib çıxarır.

57. ECRI cəmiyyətdə mövcud olan etnik/milli, dini və ya digər icmaların maraqlarının ifadə olunmasına şərait yaradan media orqanlarının vacibliyini vurğulayır. Eyni zamanda KİV-nin öz fəaliyyətlərində bu cür müxtəlifliyə rəğbət bəsləməsi və nifrət yaradan məqamlardan çəkinməsi zəruridir. ECRI bu sahədə qurumların və normaların mövcudluğunu maraqla qarşılasa da, həm vətəndaş cəmiyyəti, həm də beynəlxalq təşkilatların mövcud vəziyyətin qeyri-qənaətbəxş olması qənaətinə gəlməsi narahatlıq doğurur. ECRI təəssüflə bildirir ki, Ermənistan Respublikasının mediada işıqlandırılması çox tənqididir və bu zaman həmin dövlət və Azərbaycanın yurisdiksiyasına daxil olan ermənilər arasında aydın fərq qoyulmur. Bu halda ECRI-in mandatına daxil olan qrupun fikrinin ifadə edilməsi faktı müəllif üçün cinayət təqibi riski kimi qəbul olunur. Bu bir daha belə bir vəziyyətin irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizəyə kömək etmədiyini vurğulayır.

58. ECRI Azərbaycanın səlahiyyətli qurumlarını qətiyyətlə təşviq edir ki, onlar müəlliflik müstəqilliyinə müdaxilə etmədən KİV-i inandırınlar ki, media ECRI-in mandatına daxil olan hər hansı qrupun üzvünə qarşı düşmənçilik və ya kənarlaşdırma mühitinin yaranmasına gətirib çıxaracaq məlumatların yayılmamasını təmin etsin. Təvsiyə olunur ki, səlahiyyətli qurumlar buna ən yaxşı üsulla necə nail olmaq barədə KİV və digər müvafiq tərəflərlə müzakirələrə qoşulsunlar.

III. İrqçi zorakılıq

59. Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları nifrət cinayəti faktları ilə bağlı xüsusi məlumat toplamadıqlarını bildirir. Buna baxmayaraq, onlar qeyd edirlər ki, son illərdə qeydiyyatı aparılmış 19-20 min cinayət arasında ayrı-seçkilik və irqçilikdən əziyyət çəkən hər hansı bir şəxsin müraciətinə rast gəlinməyib. Bununla yanaşı, səlahiyyətli qurumlar adi nalayiq hərəkətdən və ya ECRI-in mandatına uyğun digər hallardan zərərçəkənlərin milli və etnik mənsubiyyəti, dini və dili haqqında informasiya toplamırlar.

60. ECRI-in əldə etdiyi məlumata əsasən, Azərbaycanda irqçi zorakılıq əsas problemlər arasında deyildir. Bununla belə, ECRI təəssüflə qeyd edir ki, Cinayət Məcəlləsinin müvafiq normalarının tətbiqinə dair tam məlumat əldə etmək imkanı olmadığından və etnik mənsubiyyətinə görə bölgüyə dair etibarlı statistikaya rast gəlinmədiyindən irqçi zorakılıqla bağlı vəziyyətin dəqiq təsvirini vermək çətindir. Qeyd olunur ki, bu cür halların qarşısını almaq və onların baş verdiyi yerlərdə irqçiliklə mübarizə aparmaq üçün Azərbaycanda irqçi zorakılıq hallarının tezliyini qiymətləndirmək üçün aydın əsas mövcud deyildir, çünki onlara dair məlumat yoxdur. ECRI vurğulayır ki, hətta bu cür hallarla bağlı az sayda informasiya daxil olsa belə, bu o demək deyil ki, bunlar heç vaxt baş vermir, çünki zərərçəkənlər çox vaxt özlərini aşkara çıxarmağa və ya utancaqlıq hissi olduğundan bu cür hərəkətlərlə bağlı məlumat verməkdən çəkinirlər və ya onlar elə hesab edirlər ki, güman ki, onların şikayətinin bu məqamına hər hansı bir ciddi davamlı diqqət yetirilməyəcək.

61. ECRI təvsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları irqçi zorakılıq kimi xarakterizə edilə bilən bütün halların sistemli və hərtərəfli monitorinqini aparmaq üçün sistem qursunlar. Bununla əlaqədar ECRI Azərbaycanın səlahiyyətli qurumlarının diqqətini siyasətin qurulmasında irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizəyə dair 11 sayılı Ümumi Siyasət Təvsiyəsinə və xüsusilə irqçi

62. Bununla əlaqədar ECRI həmçinin bu hesabatın digər hissələrində verilən irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə bağlı vəziyyətin qiymətləndirilməsindən bəhs edən hissələrə də istinad edir.

IV. Risk/hədəf qrupları

Dini qruplar

- *Dini icmaların qeydiyyatı*
63. ECRI-in ikinci hesabatında tövsiyə olunur ki, Azərbaycan hökuməti dini azlıqların üzvlərinə özlərinin dini azadlıqların ifadə etmək, o cümlədən daha çevik qeydiyyatdan keçmək üçün tədbirlər görsünlər.
64. 2009-cu ilin may ayında dini etiqad azadlığı haqqında qanuna düzəlişlər qüvvəyə mindi. Bu düzəliş fəaliyyət göstərmək üçün dini icmaların yenidən qeydiyyatdan keçməsinə tələb edir. Səlahiyyətli qurumların təqdim etdikləri məlumatlara əsasən, yeni normalar qüvvəyə minməzdən əvvəl qeydiyyatdan keçmiş 534 dini icma mövcud idi. 2010-cu ilin sonunda yeni normalar əsasında 510, o cümlədən 150 yeni icma qeydiyyatdan keçdi; təqribən 30 müraciət rədd edildi. Qeydiyyatdan keçmiş icmalar arasında 493 İslam, 9 xristian, 6 yəhudi, 1 krişna, və 1 bəhai icması vardı. DQİDK-nın bildirdiyinə görə, bu müraciətlərin nəzərə alınması üçün yeganə meyar bütün tələb olunan sənədlərin müvafiq qaydada təqdim edilməsi idi; qeydiyyatdan imtina edilməsi haqqında hər hansı qərara dair səbəblər göstərilir; və bütün çatışmazlıqlar aradan qaldırıldıqdan sonra qeydiyyat məsələsinə baxıla bilər.
65. ECRI-in əldə etdiyi məlumata əsasən, əvvəllər qeydiyyata alınmış bir neçə müəyyən dini icma təkrar qeydiyyatdan keçə bilməyib. Qeydiyyatı imtina edilmiş bəzi icmalar bu qərarla bağlı məhkəmələrə müraciət edib və bu hesabatın yazıldığı dövrdə bu məhkəmə işləri ilə bağlı qərar çıxarılması ya birinci instansiyada, ya da apelyasiya mərhələsində idi. Bu icmalar, o cümlədən hələ cavab ala bilməyən icmalar üçün, hüquqi vəziyyət təəssüf ki, aydın deyidi. Səlahiyyətli qurumlar əminliklə bildiriblər ki, sözügedən icmaların əvvəlki qeydiyyatları bir şərtlə qüvvədə qalır ki, onlar əvvəlki qeydiyyatla onlara həvalə olunmuş şərtlərə əməl etsinlər; buna baxmayaraq, bu icmaların nümayəndələri öz dini ayinlərini tam müstəqil şəkildə icra etdikləri anda məhkəmə problemləri ilə üzləşib-üzləşməyəcəklərinə dair qeyri-müəyyənlik içindədir. Bununla yanaşı, bir sıra müşahidəçi bildirir ki, Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan bəri bu, üçüncü belə ümumi qeydiyyat prosesidir. Onlar bu cür tədbirlərin belə tez-tez keçirilməsinin nə qədər doğru olub-olmadığını şübhə altına alırlar.
66. Azərbaycanın dini icmaların qeydiyyatını tələb edən bir siyasət həyata keçirən yeganə dövlət olmadığını nəzərə alaraq ECRI vurğulayır ki, bu cür prosedurların təkrarən keçirilməsi belə icmaların üzərinə ağır inzibati yük qoyur. Bu hal xüsusilə DQİDK-dən və ya icmaları əsassız müraciətlər etməyə məcbur edən məhkəmələrdən hələ də yekun cavab gözləyən icmaların hüquqi qeyri-müəyyən vəziyyətinə aiddir. Bununla əlaqədar narahatlıqla qeyd olunur ki, öz qeydiyyatlarına icazə vermək üçün həll yollarının tapılmasına dəfələrlə cəhd etmələrinə baxmayaraq, bəzi icmalar səlahiyyətli qurumlardan bir-birini təkzib edən cavablar almaqdan şikayətlənir və bu onların cari vəziyyəti üzrə qeyri-müəyyənliyi daha da artırır. Bununla yanaşı, ECRI vurğulayır ki, İHAK-ın 9 və 11-ci maddələri ilə bağlı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququna görə, hər hansı bir ölkədə müəyyən müddət mövcud olmuş və orada

qanuni şəkildə fəaliyyət göstərmiş icmaların təkrar qeydiyyatdan keçirilməsinin rədd edilməsi xüsusilə zəruri və tutarlı faktlara əsaslandırılmalıdır.³⁰

67. ECRI israrla tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları İnsan Hüquqlarına dair Avropa Məhkəməsinin presedent hüquqlarını nəzərə alaraq hazırda qeydiyyat gözləyən dini icmaların qeydiyyatı prosedurlarını tez bir zamanda tamamlasınlar. Bununla əlaqədar olaraq keçmiş qanunvericilik əsasında qeydiyyatdan keçmiş icmaların keçid dövründə öz fəaliyyətlərini normal qaydada davam etdirmələrini xüsusilə açıq şəkildə qeyd etməklə hazırda Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi və ya məhkəmələrdən hələ də yekun cavab gözləyən icmaların hüquqi vəziyyətinin aydınlaşdırılmasının zəruriliyi vurğulanır.

- *Dini azadlıqlarla bağlı digər məsələlər*

68. ECRI-in ikinci hesabatında israrla tövsiyə olunur ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları xüsusilə KİV, polis və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən bəzi dini qurumların üzvlərinə qarşı dini qeyri-tolerantlıq halları ilə mübarizə aparmaq məsələsi ilə məşğul olsunlar və bu istiqamətdə söylərini gücləndirsinlər.

69. Azərbaycanda ən məşhur dini qruplar (xüsusilə, qeydiyyatdan keçmiş müsəlman və yəhudi icmaları, o cümlədən ortodoks və katolik kilsələri) öz dini azadlıqlarından istifadə edərkən hər hansı xüsusi çətinliklərlə üzləşmədiklərini bildirsələr də, qeydiyyatdan keçməmiş müsəlman qruplar, Yahova qardaşları və protestant icmaları onlara qarşı dini qeyri-tolerantlıq hallarının çoxluğundan şikayət edirlər. Buna dair nümunələr arasında dini icmaların onların adına qeydiyyatda olmayan məkanlarda keçirdikləri görüşlərə polisin müdaxiləsi və iştirakçıların polis tərəfindən həbs olunması, fərdi istifadə üçün nəzərdə tutulan dini ədəbiyyatların gömrük rəsmiləri və polis orqanları tərəfindən müsadirə edilməsi və hətta bəzi hallarda polis tərəfindən müəyyən müsəlmanların saqqallarını qırmağa məcbur edilməsi qeyd edilə bilər. Son illərdə xaricilər tərəfindən dini dəyişmə və ya ona cəhdi qadağan edən qanunvericiliyə uyğun olaraq, bir sıra xarici vətəndaşlar ölkədən deportasiya olunub. Bəzi dini icmalar bildirirlər ki, yerli qurumların bu sahədə qanunları bilməməsi həmçinin problemlər yaradır. Nəhayət, müəyyən icmalarla bağlı bəzi hallarda KİV-də gedən həssas və ləkələyici məlumatların verilməsi artıq bu icmalara qarşı mövcud ola bilən qərəzli fikri daha da gücləndirir.

70. Dini ədəbiyyatın ölkəyə gətirilməsi kimi xüsusi bir məsələyə gəldikdə bunu DQİDK-nin əvvəlcədən alınmış razılığı olmadan etmək qadağandır. Əgər sözügedən ədəbiyyat dini qeyri-tolerantlığa yol açarsa və ya burada digər dinlərə qarşı təhqir öz əksini taparsa, bu cür icazə verilməyə bilər. DQİDK-nin bildirdiyinə görə, 2009-cu ildə yayılmasına qadağa qoyulmuş 380 ədəbiyyatla müqayisədə 2 332 dini ədəbiyyatın yayılmasına icazə verilib. 2010-cu ildə isə 1750 ədəbiyyatın yayılmasına icazə verildiyi halda, 375 ədəbiyyata qadağa qoyulmuşdur. Bəzi vətəndaş cəmiyyətlərinin bildirdiyinə görə, hətta hər hansı ədəbiyyatın ölkəyə gətirilməsinə icazə verilə belə, DQİDK ölkəyə gətirilə biləcək ədəbiyyatların sayını müəyyən edir və çox hallarda tələb olunandan və bu tələbi edən icmaların mümkün ehtiyaclarından xeyli az sayda olur.

71. ECRI bildirir ki, səlahiyyətli qurumlardan əldə edilən məlumatlara görə, dini azadlıqlardan istifadə olunmasına dövlət tərəfindən edilən hər hansı müdaxilə qanun ciddi şəkildə əməl edilməklə həyata keçirilir. Dini icmalarla bağlı tətbiq

³⁰ O cümlədən baxın: Xilasedici Qüvvələrin Moskva Filialının Rusiya hökumətinə qarşı məhkəmə işi, 72881/01 sayılı müraciət, 5 oktyabr 2006-cı il tarixli qərar və Moskva Sayentologiya Kilsəsinin Rusiya hökumətinə qarşı məhkəmə işi, 18147/02 sayılı müraciət, 5 aprel 2007-ci il tarixli qərar.

olunan məhdudlaşdırıcı qanunvericilik ³¹ və yuxarıda qeyd olunan məhdudlaşdırıcı əməllərin Azərbaycanda siyasi motivli dini ekstremizm təhlükəsinə qarşı səlahiyyətli orqanların bir cavab metodu olduğu müşahidə edilir. ECRI vurğulayır ki, hətta qanuni olsa belə, bu cür təhlükələr səlahiyyətli qurumların dini azlıqlara qarşı qeyri-obyektivlik göstərmələrinə və ya onlar üzərinə ağırlaşmayan tələblər qoyan əməllər tətbiq etməyə gətirib çıxarmamalıdır. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, ECRI qüvvədə olan qanunvericiliyin İnsan Hüquqlarına dair Avropa Konvensiyasına uyğunluğu ilə bağlı öz narahatlığını bildirir. ³² Eyni vəziyyətdə, Komitə milli təhlükəsizliyin qorunması və ya milli azlıqların qanuni və dinc şəkildə fikir ifadə etmələrini boğmaq yolu ilə nifrət yaradan halların qadağan edilməsini nəzərdə tutan normaların azlıqlara məxsus olan şəxslərə qarşı istifadə olunması ilə bağlı xəbərdarlıqla əlaqədar fikirlərinə istinad edir. Komitə bir daha vurğulayır ki, bu cür münasibət sözügedən azlıqlar arasında inamsızlıq hisslərinin yaranması və artması təhlükəsi yaradır və beləliklə, də qeyri-məhsuldar hesab olunur. O, eyni zamanda bildirir ki, müxtəlifliyə və cəmiyyətin digər qrupları arasında dialoqa açıq olmaq həm irqçiliklə mübarizəyə, həm də milli təhlükəsizliyin güclənməsinə kömək edər.

72. ECRI israrla tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları qanunvericiliyin, İnsan Hüquqlarına dair Avropa Konvensiyasında göstərilirdiyi kimi, dini azadlıqlara tam hörmətlə yanaşıaraq tətbiqini təmin etsinlər.
73. Bununla əlaqədar olaraq ECRI bir daha tövsiyə edir ki, səlahiyyətli qurumlar bəzi dini qrupların üzvlərinə qarşı dini qeyri-tolerantlıq halları, xüsusilə polis və yerli idarə orqanları tərəfindən təhqir və KİV-də təhrikçi çıxışlara qarşı səmərəli mübarizə aparmaq üçün öz səylərini gücləndirsinlər. Bu məqsədlə aparılan hər hansı preventiv tədbirlərindən əlavə, səlahiyyətli orqanlar bu cür əməlləri törədənlərin Azərbaycanın qanunlarına uyğun qaydada mühakimə edilməsini və cəzalandırılmasını təmin etməlidir.

Miqrantlar

74. Özünün ikinci hesabatında o zaman Azərbaycanda miqrantların vəziyyəti barədə az məlumat olduğunu qeyd edən ECRI tövsiyə edirdi ki, səlahiyyətli qurumlar Azərbaycanda müvəqqəti və ya daimi qalan xarici vətəndaşların vəziyyətini diqqətlə yoxlasınlar və bu cür şəxslərə qarşı hər hansı qeyri-tolerantlıq və ya irqi ayrı-seçkilik hallarına qarşı dərhal cavab reaksiyası versinlər.
75. 1999-cu ildə Azərbaycan Bütün miqrant işçilər və onların Ailə Üzvlərinin Hüquqlarının Qorunmasına dair Beynəlxalq Konvensiyaya qoşulmuşdur. Bütün miqrant işçilər və onların Ailə Üzvlərinin Hüquqlarının Qorunması Komitəsinin bildirdiyinə görə (MİK), Azərbaycana gəldikdə son dövrlərdə bu ölkədə miqrasiya axınları dəyişərək daha mürəkkəb hal almışdır. Hazırda Azərbaycan onun ərazisində yaşayan miqrant işçilər üçün həm tranzit ölkə, həm də məskunlaşma yeri hesab olunur. ECRI bununla əlaqədar maraqla bildirir ki, ikinci hesabatdan sonra səlahiyyətli qurumlar o cümlədən bu sahədə qüvvədə olan qaydaları sadələşdirmək istiqamətində bir sıra tədbirlər görüblər. Bunlara misal olaraq, 19 mart 2007-ci il tarixli 560 sayılı fərmanla Dövlət Miqrasiya Xidmətinin yaradılmasını, Prezidentin 4 mart 2009-cu il tarixli fərmanı ilə miqrantlar üçün "vahid pəncərə" xidmətinin qurulmasını və yaşayış icazəsinə malik vətəndaşlığı olmayan şəxslərdən ölkənin sərhədlərini keçərkən giriş və

³¹ Həmçinin yuxarıda baxın: Hüquqi normaların mövcudluğu və onların tətbiqi – Dini azadlığa dair qanunvericilik.

³² Həmçinin yuxarıda baxın: Hüquqi normaların mövcudluğu və onların tətbiqi – Dini azadlığa dair qanunvericilik.

çıxış vizaları artıq tələb olunmaması hallarını göstərmək olar. Eyni zamanda, səlahiyyətli qurumlar bütün müvafiq qanunvericiliyi özündə ümumiləşdirəcək Miqrasiya Kodeksinin hazırlandığını bildiriblər. Bununla yanaşı, xarici vətəndaşları və vətəndaşlığı olmayan şəxsləri məlumatlandırmaq məqsədilə qəzetdə və Dövlət Miqrasiya Xidmətinin internet sahifəsində yeni normalar və qaydalar barədə kitabçalar çap olunub; xarici vətəndaşlar və vətəndaşlığı olmayan şəxslərdən ərizə formalarının qəbul olunması üçün elektron sistemin qurulması davam etdirilir. ECRI bu cür şəxslərə qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının aradan qaldırılmasına köməklik edəcək bu cür müsbət dəyişikliklərlə bağlı səlahiyyətli qurumların göstərdikləri səyləri alqışlayır.

76. ECRI bildirir ki, Dövlət Miqrasiya Xidmətinin və vahid pəncərə sisteminin yaradılması, sözsüz ki, irəliləyiş hesab olunur, çünki bu sistem miqrantlara daha bir çox müxtəlif inzibati qurumlarla işləməmək imkanı yaradır. Səlahiyyətli qurumlar həmçinin bildirirlər ki, yeni sistem sayəsində iş və müvəqqəti yaşayış icazələrinin verilməsi ilə bağlı edilən müraciətlərlə məşğul olmaq üçün tələb edilən vaxt azalmışdır; Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinə bu cür müraciətlərə baxmaq üçün artıq bir ay deyil, yeddi iş günü, Dövlət Miqrasiya Xidmətinə isə 20 iş günü vaxt lazım olur; bununla yanaşı, iş icazələrinin yenilənməsi ilə bağlı müraciətlər bu icazələrin vaxtının bitməsinə ən azı 22 iş günü qalmış edilməlidir. Bununla belə, təcrübə göstərir ki, yeni sistem hələ bu sahədə bütün problemlərin aradan qaldırılmasına imkan vermir. Xüsusilə bildirilir ki, müvəqqəti yaşayış icazələrinin yenilənməsi üçün müraciətlərə baxılması hələ uzun proses olaraq qalır və hətta bu bəzən cari icazənin etibarlılıq müddətini keçir. Bu sözügedən şəxslər üçün ciddi çətinliklər törədir və onlar bəzən bütün halların baş verə biləcəyi qeyri-adi bir situasiya ilə üzləşir. Bu cür adamlar, o cümlədən ananın şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlərin qaydasında olmadığı hallarda öz uşaqları üçün doğum haqqında şəhadətnamələri almaqda çətinliklə üzləşir; dövlət məktəbləri bu cür uşaqları qəbul etmir və adətən valideynlər uşaqlarını özəl məktəblərə göndərmək üçün tələb olunan xərcləri ödəyə bilmədiyindən, uşaqlar məktəblərə tamamilə getmirlər; nə də bu cür şəxslər səhiyyə sığortasından yararlanırlar.
77. Xüsusilə miqrant işçilərə gəldikdə, qanuni şəkildə işləyə bilmək üçün onların etibarlı iş icazə sənədi olmalıdır. Qanunla müəyyən edilən sistemə görə, tələb olunan iş icazəsini almaq üçün bütün rəsmiləşdirmələr və bir icazə üçün 1000 manat həcmində müəyyən edilmiş müvafiq rüsumu ödəmək işə götürənin üzərinə düşür. İş icazələri bir il müddətində qüvvədə olur və dörd dəfədən artıq yenilənə bilməz. İş icazələrinin yenilənməsi üçün tələb olunan rüsumun məbləği 1000 manatdır; hər iki halda, bu məbləğ səlahiyyətli qurumların yalnız real ehtiyac olduğu şəraitdə miqrant işçilərin yerli işçiləri əvəz etməsini təmin etmək məqsədi daşıdıqlarını göstərir. Bu qaydaları pozan hər hansı işə götürən ağır cərimələr ödəməlidir. ECRI bildirir ki, hazırda tətbiq olunan sistemin aydınlıq və işə götürənlərin öz işlərində tam məsuliyyətli olması baxımından müsbət tərəfləri olsa da, bir çox mülki cəmiyyət mənbələri təcrübədə ciddi problemlərin olduğunu bildirir. Bu ona görədir ki, iş icazələrinin alınması üçün tələb edilən məbləğin çox olması və onların əldə edilməsi və yenilənməsinin gözləndirilməsi səbəbindən bir çox işə götürənlər qanunsuz işə götürmə təcrübəsindən istifadə edirlər. Bununla belə, miqrant işçilər qanunsuz şəkildə işlədikləri halda, onların ciddi formada istismara məruz qalması riski artır. Məsələn, işə götürənlərin bilərəkdən miqrant işçiləri iş icazəsi almadan işə götürməsi, daha sonra onların pasportları və digər şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərini müsadirə etməsi, çox ağır iş şəraitində işləməyə məcbur etməsi, işçilərin maaşlarını kəsməsi, onlar üçün tibbi sığorta təmin etməməsi və ya onların azad şəkildə bir yerdən-başqa bir yerə getməsinə məhdudiyət qoyması (məsələn, hüquqi sənədləri olmayan işçilər işlədikləri tikinti sahələrində və ya yalnız rəhbərlərinin icazəsi ilə çıxış biləcəyi düşərgələrdə qalmağa məcbur edirlər) halları haqqında məlumatlar vardır. Bununla əlaqədar, ECRI vurğulayır ki, miqrant işçilər və onların ailə

üzləri, o cümlədən daimi yaşayış statusu olmayan şəxslər şikayətlər vermək və məhkəmələr qarşısında özlərini effektiv müdafiə etmək baxımından Azərbaycan vətəndaşları ilə eyni hüquqlara malik olmalıdırlar. Həmçinin tətbiq oluna bilən normalara uyğun olaraq, əmək müfəttişlərinə qeyri-adi situasiyalarda işçilərin adlarını immiqrasiya qurumlarına vermək məcburiyyətinin qoyulmaması və onlarda işə götürənlər tərəfindən istismarı aradan qaldırmaq üçün zəruri tədbirlərin görülməsinə diqqət yetirmək bacarığının olması zəruri hesab edilir.³³

78. Bundan əlavə, ECRI-a verilən məlumata görə səlahiyyətli qurumlar tərəfindən saxlanılan hər hansı sənədsiz miqrant dərhal ölkədən deportasiya edilir. Sözügedən şəxslər adətən Azərbaycanda məskunlaşma qaydalarını tənzimləyən ən zəruri qaydalardan xəbərsiz olurlar; deportasiya haqqında qərarı icra edən səlahiyyətli şəxsin sözügedən şəxslərə hüquqi müdafiə vasitələrinin olduğu barədə məlumat versə də, hər hansı məsləhətləşmə və hüquqi yardım olmadığı bir şəraitdə, onlar ölkədən çıxarılmazdan əvvəl məhkəmə qarşısında deportasiya olunmaları ilə bağlı etiraz irəli sürə bilmirlər. Bu problemlər yalnız ölkəyə yeni daxil olmuş şəxslərlə məhdudlaşmır, hətta qanunsuz şəkildə işə götürülmüş və əmək müfəttişliyinə müraciət etməyə cəsarət etməyən miqrant işçilərə, və Azərbaycanda uzun müddət yaşamış, lakin bu və ya digər səbəbdən qeyri-adi vəziyyətlə üzləşmiş şəxslərə də aid edilir. Xüsusilə sonuncu halda, deportasiya tədbirinə təsirli etiraz üçün vasitələrin olmaması sözügedən şəxslərin şəxsi və ailə həyatına ciddi mənfi təsir göstərə bilər.
79. ECRI Azərbaycanda miqrasiya vəziyyətinin dəyişməsinə xəbərdardır, çünki qısa müddət əvvəl Azərbaycan arıq miqrantlar üçün məskunlaşma yeri hesab edilməyə başlayıb. ECRI ümid edir ki, yeni norma və qaydaların tətbiqi sahəsində təcrübə qazandıqdan sonra, səlahiyyətli qurumlar hazırda mövcud olan müəyyən prosedurların uzanması nəticəsində meydana gələn problemləri dərhal aradan qaldıra biləcəklər. O həmçinin qeyd edir ki, yuxarıda qeyd olunan bəzi narahatlıqlar Bütün Miqrant İşçilər və onların Ailə Üzvlərinin Hüquqlarının Müdafiəsi Komitəsi tərəfindən diqqətlə nəzərdən keçirilib və bu Komitə qeyd olunan problemlərin aradan qaldırılması üçün bir sıra tövsiyələr verib.³⁴
80. ECRI Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları prioritet olaraq Miqrasiya Kodeksi sənədini tamamlamağa qətiyyətlə təşviq edir. Bununla əlaqədar Komitə xüsusilə İnsan Hüquqlarına dair Avropa Konvensiyası və Bütün Miqrant İşçilər və onların Ailə Üzvlərinin Hüquqlarının Müdafiəsinə dair Konvensiya kimi beynəlxalq sənədlərlə təmin edilən hüquqları tanımaqla təsirli müdafiə vasitələrinin təmin olunmasını tövsiyə edir.
81. ECRI tövsiyə edir ki, Azərbaycan hökuməti qanunun miqrant işçilərə qarşı irqi ayrı-seçkilik halları ilə məşğul olan əmək müfəttişlərinə qeyri-adi hallarda miqrasiya qurumlarına zərərçəkənin müəyyənləşdirilməsinə gətirib çıxaracaq məlumat vermək öhdəliyini qoymamasını təmin etsinlər.
82. ECRI Azərbaycan hökumətini qeyri-adi vəziyyətlə üzləşmiş miqrantın hüquqi yardımdan yararlanmadan deportasiya olunmamasını təmin etməyə qətiyyətlə təşviq edir.
83. ECRI ısrarla tövsiyə edir ki, Azərbaycan hökuməti bu ölkədə məskunlaşan bütün miqrant işçilərin hüquqlarını tam şəkildə qorumaq üçün Bütün Miqrant

³³ Bu məsələ ilə bağlı səlahiyyətli orqanlar Nazirlər Kabinetinin 6 dekabr 2000-ci il tarixli 214 sayılı Qərarına istinad etmişlər.

³⁴ Bütün miqrant İşçilər və onların Ailə Üzvlərinin Hüquqlarının Müdafiəsi Komitəsi, Yekun Müşahidələr, İİK/C/AZE/CO/1, 19 may 2009-cu il.

Qaçqınlar və sığınacaq axtaran şəxslər

84. ECRI özünün ikinci hesabatında tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları Qaçqınlar və Məcburi Köçkünlər haqqında qanunun müvafiq qaydada tətbiqini, öz hüquqlarından istifadə zamanı inzibati maneələrlə üzləşən qaçqınların şikayətlərə baxılmasını və lazım gələrsə, bununla əlaqədar dərhal müvafiq tədbirlərin görülməsini təmin etsinlər. Komitə eyni zamanda tövsiyə edir ki, bütün əlaqədar səlahiyyətli şəxslərə tətbiq edilə bilən qanunlara və ən zəruri insan hüquqlarına dair təlimlər keçirilsin.
85. ECRI-ın əvvəlki hesabatında qeyd olunduğu kimi, 2004-cü ildə səlahiyyətli qurumlar qaçqınların statusunun müəyyən edilməsinə dair qaydalar tərtib etdilər. Bu indi Dövlət Miqrasiya Xidmətinin səlahiyyətinə aid məsələdir. Qaçqınlıq statusu almış şəxslər qanuna görə Azərbaycan vətəndaşları ilə eyni hüquqa malikdir. Bununla belə, bu şəxslərin öz sosial hüquqlarından istifadə etməsi zamanı problemlərlə üzləşməsi hələ də narahatlıq doğurur. Bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, digər dövlət qurumları qaçqınlıq statusunu təsdiq edən sənədi sistemli şəkildə tanımır³⁵ və bu onların yaşadıkları ərazidə qeydiyyatla alınmasında çətinliklər yaradır. Sığınacaq axtaran şəxslər kimi, qaçqınlar da nəticədə məskunlaşma qeydiyyatından asılı olaraq doğuşların qeydiyyatla alınması, iş yerlərinin əlçatanlığı və kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul (şəxsi biznesini qurma) olma kimi digər sahələrdə hələ də çətinliklərlə üzləşir. ECRI həmçinin Azərbaycanın əmək bazarına daxil olmaq üçün sığınacaq axtaranlardan iş icazəsi əldə etməyin tələb olunması halını narahatlıqla qeyd edir, bu onları yuxarıda qeyd olunduğu kimi miqrant işçilərin qarşılaşdığı eyni problemlərlə üzləşdirir. Bununla əlaqədar, ECRI 2010-cu ilin sonlarında qaçqınlara verilən vəsiqələrin bütün dövlət qurumları tərəfindən tanınmasını tələb edən Prezident fərmanının imzalanmasını maraqla qarşılayır. O həmçinin ümid edir ki, bu tədbir onların sosial hüquqlara çıxışına kömək edəcək və daha pis vəziyyətlə üzləşən sığınacaq axtaranlar üçün də eyni tədbirlər həyata keçirəcək.
86. ECRI tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları qaçqınlara verilən bütün rəsmi sənədlərin tam şəkildə tanınması məqsədilə verilmiş Prezidentin yeni fərmanının əməli təsirini yaxından yoxlasınlar və qaçqın və sığınacaq axtaran şəxslərin öz hüquqlarından istifadə zamanı üzləşə biləcəkləri inzibati maneələrin aradan qaldırılması üçün bütün tədbirləri görsünlər. O bir daha tövsiyə edir ki, səlahiyyətli qurumlar bütün dövlət qurumlarının qaçqınların statusu ilə birgə onlara verilən hüquqlardan tam xəbərdar olmasını təmin etmək üçün onlar arasında məlumatlandırma tədbirləri keçirsin.
87. ECRI eyni zamanda nəzərdən keçirilmiş hallarda Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları tərəfindən qaçqınların statusunun tanınması səviyyəsinin çox aşağı qalmasından narahatlığını ifadə edir.³⁶ Azərbaycanın qanunvericiliyində qaçqınlarla bağlı heç bir əlavə müdafiə formalarının nəzərdə tutulmaması haqqında məlumat bu narahatlığı daha da artırır; Azərbaycanın ərazisində məskunlaşmış insanlar üçün bunun nəticələri aşağıda nəzərdən keçirilir.³⁷ ECRI

³⁵ Bu vəsiqə qaçqınların şəxsiyyətini müəyyənləşdirir və onların Azərbaycan ərazisində məskunlaşma və azad hərəkət hüququnu təsdiq edir.

³⁶ Bax: BMT-nin QIAK-nın illik statistik kitabı, statistika ilə bağlı əlavələr, Cədvəl 10, Sığınacaq axtaranların müraciətləri və sığınacaq verən ölkə tərəfindən qaçqınlıq statusunun müəyyən edilməsi və qaydalardakı səviyyə, 2008, səh.97.

³⁷ Aşağıda baxın: Rusiya Federasiyasının Çeçenistan Respublikasından gələn sığınacaq axtaranlar və beynəlxalq səviyyədə mühafizəyə ehtiyacı olan digər şəxslər.

Dövlət Miqrasiya Xidmətinin işçiləri üçün insan hüquqları, sığınacaqla bağlı məsələlər və digər müvafiq beynəlxalq standartlarla bağlı təlimlərin təşkili ilə bağlı təklif irəli sürülməsi haqqında məlumatı xüsusilə qeyd edir; o həmçinin gələcəkdə bu cür təlimləri təşkil etmək niyyətində olduqlarını maraqla ifadə edir.

88. ECRI Azərbaycanın səlahiyyətli qurumlarını qanuni şəkildə qaçqınlıq statusu almaq istəyən şəxslərin onların ehtiyacı olan beynəlxalq mühafizədən məhrum olmasını təmin etmək məqsədilə sığınacaqla bağlı edilmiş müraciətləri yoxlayan bütün heyət üçün təlimlərin təşkil etməyə və bu təlimləri gücləndirməyə qətiyyətlə təşviq edir.

- *Rusiya Federasiyasının Çeçenistan Respublikasından gələn sığınacaq axtaranlar və beynəlxalq səviyyədə mühafizəyə ehtiyacı olan digər şəxslər*

89. Özünün ikinci hesabatında ECRI qaçqınlıq statusu olmayan Rusiya Federasiyasının Çeçenistan Respublikasından gələn sığınacaq axtaranlar və beynəlxalq səviyyədə mühafizəyə ehtiyacı olan digər şəxslərlə bağlı bir sıra tövsiyələr vermişdir. Xüsusilə, hesabatda səlahiyyətli orqanların (i) bu şəxslərin sığınacaq axtaranlara tətbiq oluna biləcək hüquqlarından istifadə imkanının yaradılmasını təmin etmək, (ii) qanunvericilikdə əlavə müdafiə formaları müəyyənləşdirmək, (iii) öz zəruri ehtiyaclarını təmin edərkən bu insanların üzləşdikləri problemləri həll etmək; (iv) bu şəxslərə qarşı hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən edilən hər hansı qanunsuz və ayrı-seçkilik zəminində edilən hərəkətlərin müvafiq qaydada cəzalandırılmasını təmin etmək və (v) bu şəxslərə qarşı formalaşan mənfi fikir və stereotipin bütün formaları ilə mübarizə aparmaq tapşırılmışdı.

90. Azərbaycan qanunvericiliyində əlavə müdafiə vasitələri nəzərdə tutulmadığına görə, beynəlxalq mühafizəyə ehtiyacı olan, lakin qanunun ciddi tələblərinə tam şəkildə cavab verə bilməyən çoxlu sayda insanın hələ də Azərbaycan qanunvericiliyinə görə hüquqi statusu yoxdur. Belə şəxslərin sayının hazırda təqribən 2 000 nəfər olduğu bildirilir; onların əksəriyyətini Rusiya Federasiyasının Çeçenistan Respublikasından gələnlər təşkil edir. Bu məsələlərlə məşğul olan BMT-nin QİAK sözügedən şəxsə müdafiə məktubu verir və qeyri-formal, lakin ümumilikdə qüvvədə hesab olunan bu məktub belə şəxslərin öz ölkələrinə qaytarılmasının qarşısını alır; bununla belə, bu sənəd əmək bazarına çıxışı təmin etmir. Bu şəxslər hələ də BMT-nin QİAK və digər beynəlxalq qurumların verdikləri humanitar yardımlardan asılı vəziyyətdədir. Hüquqi statusun olmaması onların digər sosial hüquqlara, o cümlədən səhiyyə xidmətlərinə çıxışına mənfi təsir edir və onların səhhəti adətən çox aşağı səviyyədə olduğundan bu xüsusilə ciddi problem hesab edilir. Azərbaycanda yaşayış üçün tələb olunan xərclərin artması və beynəlxalq qurumlar tərəfindən təmin olunan yardımların azalması səbəbindən bu cür şəxslərin yaşayış vəziyyətlərinin daha da pisləşdiyi bildirilir. Bununla yanaşı, cəmiyyətdə Çeçenistan Respublikasından gəlmiş insanlarla bağlı mənfi fikir formalaşdığına görə bu şəxslər ev tapmaqda tez-tez çətinliklə üzləşir. Beynəlxalq müdafiəyə ehtiyacı olan digər şəxslərdən fərqli olaraq, Çeçenistan Respublikasından gələnlərin müəyyən dərəcədə etnik tərkibi araşdırılır və adətən onlardan şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi, yaxud araşdırmaların aparılması üçün müraciət etmələri tələb olunur və onların hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən istismar qurbanları olma riski daha da artır.

91. ECRI beynəlxalq müdafiəyə ehtiyacı olan, lakin Azərbaycan qanunlarına görə qaçqınlıq statusu tanınmayan və qanunda haqlarında hər hansı əlavə müdafiə forması nəzərdə tutulmayan şəxslərin vəziyyəti barədə yenə də öz narahatlığını bildirir. O qeyd edir ki, Azərbaycan ərazisində onlara tolerantlıq göstərilərsə də, heç bir hüquqi statusu olmadığı və öz zəruri ehtiyaclarını təmin edə bilmədikləri bir vəziyyətdə bu şəxslər arzuolunmaz vəziyyətlə üzləşir.

92. ECRI israrla tövsiyə ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları milli qanunvericilikdə qaçqınlıq statusu ilə yanaşı beynəlxalq müdafiəyə ehtiyacı olan bütün şəxsləri əhatə edəcək əlavə müdafiə formaları müəyyənləşdirsin. Bununla əlaqədar, ECRI israrla tövsiyə edir ki, onlar Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlarla İş üzrə Ali Komissiyası və müvafiq vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə sıx əməkdaşlıq etsin və bu problemə prioritet məsələ kimi yanaşsınlar.
93. ECRI israrla tövsiyə edir ki, bu qanunvericilik normalarının qəbul edilməsi davam etdiyi dövr ərzində səlahiyyətli orqanlar Rusiya Federasiyasının Çeçenistan Respublikasından gələn sığınacaq axtaranlar və beynəlxalq müdafiəyə ehtiyacı olan digər şəxslərin sosial hüquqlara, o cümlədən yerləşdirmə və səhiyyə xidmətləri və peşələrini davam etdirmə hüquqlarına çıxışını təmin etmək üçün dərhal zəruri tədbirləri görsünlər.
94. ECRI həmçinin bu hesabatın digər hissələrində iş yerlərində və məskunlaşmada ayrı-seçkilik halları ilə mübarizə və hüquq-mühafizə orqanlarının davranışları ilə bağlı tövsiyələrinə istinad edir.

Vətəndaşlığı olmayan və oxşar vəziyyətdə olan digər şəxslər

95. Özünün ikinci hesabatında ECRI tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları Azərbaycanda uzun müddətdə məskunlaşan xarici vətəndaşlara hüquqi statusun verilməsini təmin etsinlər. O vaxt səlahiyyətli qurumlar bu məsələ ilə məşğul olduqlarını bildirsələr də, indiyə qədər vəziyyətdə cüzi dəyişiklik baş verib. ECRI səlahiyyətli qurumların uzun müddətdir Azərbaycanda məskunlaşan bəzi Əfqanıstan vətəndaşlarına ya vətəndaşlıq, ya da müvəqqəti yaşayış icazəsi verdiklərini maraqla qarşılayıb. Bununla belə, o səlahiyyətli qurumların diqqətinə çatdırır ki, sözügedən insanlara (əsasən, azərbaycanlı qadınlarla ailə quran, əksər hallarda Azərbaycanda dünyaya gəlmiş, Azərbaycan vətəndaşlığına malik övladı olan əfqan mənşəli kişilər) əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən problemlərin həllinə ehtiyac vardır. Bu şəxslər onların yaşayış yerlərinin müvafiq yerli qurum tərəfindən qeydiyyatda olmasını sübut edə bilmədiyi halda onlara müvəqqəti yaşayış icazəsi verilmədiyindən, bu şəxslər çıxılmaz vəziyyətlə üzləşirlər, lakin müvəqqəti yaşayış icazəsi olmadan öz məskunlaşdıqları yerləri qeydiyyatdan keçirə bilmirlər. Vəziyyətləri haqqında yuxarıda məlumat verən digər kateqoriyalara daxil şəxslərə gəldikdə, hüquqi statusu olmadığına görə bu insanların əmək bazarına girməsi qadağan edilir.; buna görə də, onlar yaşayışlarını təmin etmək üçün əsasən beynəlxalq qurumların humanitar yardımlarından asılı olurlar. Bununla əlaqədar, ECRI maraqla bildirir ki, vəziyyəti daha dəqiq təsvir etmək və qeyd olunan problemləri aradan qaldırmaq məqsədilə səlahiyyətli qurumlar BMT-nin QİAK ilə sıx əməkdaşlıq çərçivəsində bu məsələləri nəzərdən keçirirlər; o ümid edir ki, hazırda aparılan müzakirələr yaxın vaxtlarda öz bəhrəsini verəcək.
96. Bundan əlavə, Azərbaycanda doğulmuş, daim orada yaşamış, lakin keçmiş Sovet İttifaqının pasportları dəyişdirildiyi anda Azərbaycan pasportu almaq üçün dərhal müraciət etməmiş və hazırda faktiki olaraq vətəndaşlığı olmayan şəxslərin vəziyyətinə düşmüş erməni əsilli şəxslər barədə hələ də məlumatlar daxil olur. Onlar Azərbaycan vətəndaşları kimi öz hüquqlarından istifadə edə bilmirlər. Bununla yanaşı, onlara şəxsiyyət vəsiqəsi verməkdən imtina edən inzibati qərarların məhkəmə tərəfindən aradan qaldırılması istiqamətindən edilən cəhdlərin uğursuzluqla nəticələndiyi bildirilir. ECRI -da olan məlumata görə, Azərbaycan vətəndaşlığı almaq üçün hüquqi iddia qaldıra bilən və nəticədə bütün sosial hüquqlara çıxış imkanı əldə edə biləcək bir neçə yüz erməni əsilli vətəndaş bundan məhrum edilir.

97. Bununla əlaqədar, ECRI vətəndaşlıq haqqında qanunla bağlı artıq yuxarıda verdiyi tövsiyələrə istinad edir.³⁸

Ermənilər

98. Bu hesabatın digər hissələrində qeyd olunduğu kimi, erməni əsilli şəxslərin gündəlik həyatlarında ayrı-seçkiliklə üzləşmə təhlükəsi vardır. Erməni və Azərbaycan əsilli şəxslərin evliliyi nəticəsində dünyaya gələn bəzi uşaqların gələcəkdə rəsmi münasibətlərdə problemləri yaranmaması üçün onlar azərbaycanlı valideynin adından istifadə edirlər; keçmiş Sovet pasportları indikilərlə dəyişdiyi zaman Azərbaycanın şəxsiyyəti təsdiq edən sənədini almaq üçün dərhal müraciət etməmiş şəxslər hələ də bu sənədləri almaqda çətinlik çəkirlər.³⁹ Bu problemlər və ermənilərlə bağlı cəmiyyətdə mövcud olan mənfi fikirlər həmçinin sosial hüquqlara çıxışa ciddi şəkildə mane olan faktorlardır.
99. ECRI hələ də çox narahatdır ki, Ermənistan Respublikası ilə bağlı rəsmi dairələr və KİV-də davamlı mənfi xarakterli müzakirələrin aparılması Azərbaycanın yurisdiksiyası çərçivəsinə daxil olan erməni əsilli şəxslərə qarşı mənfi fikir mühitinin qalmasına kömək edir. Bu qərəzli fikirlər o qədər dərinidir ki, KİV-də birini erməni kimi təsvir etmək bəzi insanlar, o cümlədən, ermənilərin özləri tərəfindən bu cür çıxışlar edən şəxslərə qarşı məhkəmə prosedurlarının başlanması üçün bir əsas hesab edilən təhqir kimi başa düşülür. Bu yolla ayrı-seçkiliyə məruz qalan insanların bu ayrı-seçki münasibəti özünü külələşdirməsi vəziyyətinin ciddiliyini ECRI xüsusilə vurğulayır.
100. ECRI hazırda Azərbaycanda yaşayan erməni əsilli vətəndaşların sayı barədə aldığı ziddiyyətli informasiyalardan çaşqın qalıb. Əhalinin əvvəlki siyahıya alınmasına görə, 1999-cu ildə Azərbaycanda 120 700 nəfər erməni yaşayırdı. Səlahiyyətli qurumlar bildirlər ki, Sovet dövründə regionda aparılmış əhalinin siyahıya alınmasını nəzərə alaraq, Dağlıq Qarabağ və onun üzərində baş vermiş münaqişə nəticəsində təsirə məruz qalmış bölgələrdə yaşayan ermənilərin sayı təqribən 120 000 nəfər olub. Bu ərazilərdən kənarında yaşayan 700 nəfər isə özünün erməni əsilli olduğunu bildirib. Dağlıq Qarabağ və onun üzərində baş vermiş münaqişə nəticəsində təsirə məruz qalmış ərazilərdəki vəziyyəti nəzərə alsaq, 2009-cu ildə aparılmış əhalinin siyahıya alınması nəticəsində ölkənin bu ərazilərində yaşayan ermənilərin faktiki sayını müəyyənləşdirmək yenə də mümkün olmayıb; hesablanmış 120 000 nəfər bu ərazilər üçün müvafiq qaydada nəzərdə tutulur və Azərbaycanın digər ərazilərində faktiki siyahıya alınmış şəxslərin sayına uyğun olaraq 700 rəqəmi dəyişə bilər. ECRI bildirir ki, bu izahatlar aydın olsa da, səlahiyyətli qurumlar tərəfindən mütəmadi olaraq istinad edilən Azərbaycanın fəal nəzarətində olan ərazilərdə yaşayan ermənilərin sayının 30 000 nəfər olması faktından ciddi şəkildə fərqlənir. ECRI hesab edir ki, belə olan halda nə üçün özlərini bu qrupa aid edən şəxslərin 3%-dən azı rəsmi şəkildə bunu bildirməyə hazır olduqlarına dair sual ortaya çıxa bilər. Eyni zamanda, əhalinin əksər hissəsi arasında erməni əsilli şəxslərə qarşı ayrı-seçkilinin yaranmasına gətirib çıxaran mənfi fikir və stereotipin azaldılması istiqamətində tədbirlərin görülməsinə fikir vermək lazımdır.
101. ECRI ermənilərə qarşı ayrı-seçkilik və nifrət dolu niqtlərin söylənməsi hallarına müvafiq cavab tədbirlərinin qəbul edilməsinə ehtiyac olması ilə bağlı bu hesabatın digər hissələrində verdiyi tövsiyələr, o cümlədən müvafiq hüquq normalarının tətbiqi ilə bağlı tövsiyələrinə istinad edir.⁴⁰ O hesab edir ki,

³⁸ Yuxarıda baxın: Hüquqi normaların mövcudluğu və onların tətbiqi – Vətəndaşlıq haqqında qanun.

³⁹ Yuxarıda baxın: Risk qrupları – Vətəndaşlığı olmayan və oxşar vəziyyətdə olan şəxslər.

⁴⁰ Yuxarıda baxın: İqçiliyə dair ictimai müzakirə - Dağlıq Qarabağdakı vəziyyətlə bağlı müzakirə; Hüquqi normaların mövcudluğu və onların tətbiqi - Cinayət hüququ normaları.

Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları Azərbaycanda yaşayan erməni əsilli şəxslərin heç bir təhlükə hiss etmədən öz etnik mənsubiyyətlərini elan edə biləcəkləri bir mühitin formalaşdırılmasına fəal dəstək verməlidirlər.

Milli/etnik azlıqlar

102. Özünün ikinci hesabatında ECRI tövsiyyə edirdi ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları dövlət məktəblərində azlıqların dillərinin və mədəniyyətlərinin tədrisinin yaxşılaşdırılması və bu sahədə milli/etnik azlıqların üzləşə biləcəkləri hər hansı problemlərin müəyyən edilməsi üçün dil haqqında qanunun icra vəziyyətinin monitorinqinin aparılmasını davam etdirsinlər və bu sahədə öz səylərini gücləndirsinlər. ECRI eyni zamanda tövsiyyə edirdi ki, milli/etnik azlıqların mədəniyyətlərinə dəstək verilməsi istiqamətində səlahiyyətli qurumlar öz səylərinin davam etdirsinlər və daha da gücləndirsinlər.
103. 15 fevral 2010-cu il tarixdə Milli Azlıqların Qorunmasına dair Çərçivə Konvensiyasına qoşulmaqla yanaşı, Azərbaycan Mədəniyyətin İfadə edilməsində Fərqliliyin Qorunması və İnkişaf etdirilməsinə dair Konvensiyayı qəbul etdi. Səlahiyyətli qurumlar müxtəlif milli/etnik azlıqların mədəniyyət və folklorunu inkişaf etdirmək üçün onlar tərəfindən həyata keçirilən bir çox mədəni tədbirləri dəstəkləyir. Azərbaycanda ümumi orta təhsil məktəbləri proqramında 3 dil – Azərbaycan, rus və gürcü dilləri tədris edilir. Azərbaycanda yaşayan azlıqların istifadə etdikləri digər dillərə gəldikdə isə, talış, avar, udi, tat, saxur, xınalıq və kürd dilləri bu azlıqların mərkəzləşdiyi ərazilərdə ibtidai təhsilin ilk 4 ili, ləzgi dili isə 9 il tədris olunur. Bu əhəmiyyətli cəhdlərə baxmayaraq, vətəndaş cəmiyyəti institutları azlıqların dillərinin tədrisi üçün istifadə olunan dərslikləri əldə etmək imkanının və bu fənləri tədris edəcək müəllim kadrlarının olmadığını bildirirlər; bu dillərin öyrədilməsi müddəti və həftə ərzindəki dərs saatlarının bu dillərdə sərbəst danışmaq üçün kifayət etmədiyi bildirilir. Bununla əlaqədar, ECRI Milli Azlıqların Qorunmasına dair Çərçivə Konvensiyasının Məsləhət Komissiyasının Azərbaycana dair verdiyi ən son rəyinə⁴¹ istinad edir və bu rəydə sözügedən məsələlərdən tam təfərrüatı ilə bəhs olunur.
104. Ümumilikdə, milli azlıqların assosiasiyalarının qeydiyyatdan keçirilməsində çətinliklər olduğu bildirilir. Qeyd olunan bu çətinliklərdən bəziləri ümumi əhaliyə aid edilsə də, onların milli azlıqların mədəniyyətlərinin nümayiş etdirilməsi və bu azlıqlara daxil olan şəxslərin xüsusi maraqlarının təmsil olunmasına maneçilik törətməməsinin təmin edilməsi zəruridir. Bununla əlaqədar ECRI bildirir ki, KİV, xüsusilə audiovizual media vasitələri azlıqların mədəniyyətlərinin nümayiş etdirilməsinə çox az imkan verirlər.
105. ECRI bununla yanaşı xüsusilə səlahiyyətli orqanların müəyyən etnik və ya dini mənsubiyyətlərin ifadə olunmasına milli təhlükəsizliyə qarşı təhlükə kimi yanaşmalarından narahatlığını ifadə edir. Dövlətlərin terrorizmlə mübarizə aparmaqda borclu olduqlarını qeyd edən ECRI bildirir ki, terrorizmlə mübarizə heç vaxt cinayətin araşdırılmasından sui-istifadə və etnik mənsubiyyəti səbəbindən hər hansı şəxslərə qarşı digər təqibəçi tədbirlər üçün bəhanə olmamalıdır. O vurğulayır ki, dövlət qurumları və azlıqlara daxil olan şəxslər arasındakı münasibətlərdə şəffaflığın olmaması qeyri-məhsuldar inamsızlıq mühiti formalaşdırıb bilər. Bu kontekstdə qapalı məhkəmə icraatında dövlətə xəyanətdə ittiham olunduqdan sonra həbsxanada bu yaxınlarda vəfat etmiş talışdilli qəzetin baş redaktoru Novruzəli Məmmədovun məhkəmə işinin İnsan Hüquqlarına dair Avropa Şurası müvəkkili tərəfindən təhlilinə istinad edilir.⁴² O

⁴¹ Milli Azlıqların Qorunmasına dair Çərçivə Konvensiyasının Məsləhət Komissiyasının, 9 noyabr 2007-ci ildə qəbul olunmuş ÇKMK/Rəy/II(2007)007 sayılı Azərbaycana dair ikinci rəy.

⁴² İnsan Hüquqları Müvəkkilinin Azərbaycana 1-5 mart, 2010-cu il tarixdə edilmiş səfərinin yekunlarına dair hesabat, İH Müvəkkili (2010)21 (yalnız ingilis dilində).

həmçinin vurğulayır ki, bütün ölüm halları və ya məhbuslarla pis rəftar etməklə bağlı iddiaların səmərəli qaydada araşdırılmasını aparmaq nəinki Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasından birbaşa irəli gələn öhdəlik hesab olunur, eyni zamanda etnik azlıqlara məxsus zərərçəkənlərin məhkəmə işlərində, bu azlıq qruplarının üzvləri arasında ümumi məhkəmə sisteminin obyektivliyi və müstəqilliyinə inamın qorunub saxlanması üçün əsas vasitə hesab edilir.

106. Azlıqların xüsusi maraqlarının təmsil edilməsinə və azlıqlarla dövlət arasında məsləhətləşmələrə gəldikdə, özünün ikinci hesabatında ECRI tövsiyə edir ki, səlahiyyətli qurumlar müvafiq mexanizmlərin gücləndirilməsi haqqında düşüncülər. Bir çox müşahidəçilər bildiriblər ki, 1993-cü ildə yaradılmış Milli Azlıqlar Şurası artıq mövcud deyil; bu o deməkdir ki, azlıqlar üçün onların nümayəndələrinin daxil olduğu və sözügedən insanların maraqlarının ifadə edildiyi həyatın bütün sahələri ilə məşğul olan məsləhət verəcək qurum yoxdur. Bu cür qurumların olmaması həm onların xüsusi ehtiyaclarının dövlət qurumları tərəfindən nəzərə alınmamasına, həm də azlıqların onları maraqlandıran məsələlərlə bağlı qərar qəbul etməkdə iştirakına mənfi təsir göstərir. Artıq Mili Azlıqların Qorunmasına dair Çərçivə Konvensiyasının Məsləhət Komissiyası⁴³ və İnsan Hüquqlarına dair Avropa Şurası Müvəkkili⁴⁴ bu məsələ ilə oxşar narahatlıqlarını ifadə ediblər.

107. ECRI tövsiyə edir ki, hökumət milli azlıqların nümayəndələrinin onlarla bağlı məsələlərə dair qərarvermə prosesində səmərəli iştirakını təmin etmək üçün ya Milli Azlıqlar Şurasının fəaliyyətini bərpa etsin, ya da milli azlıqların məsləhətləşəcəyi digər qurum yaratsın.

Qaraçılar

108. ECRI-in məlumatına görə, Azərbaycanda, paytaxtdan daha çox əsasən bölgələrdə milli azlıq kimi tanınmayan və bunun üçün müraciət etməmiş qaraçı qrupları məskunlaşıblar. Bəzi mənbələrə görə, bir çox qaraçıların övladları vətəndaş qeydiyyatından keçmirlər və bu onlar üçün sosial hüquqlara, xüsusilə təhsil və səhiyyə xidmətlərinə çatımlılıq problemləri yaradır.

109. ECRI tövsiyə edir ki, səlahiyyətli qurumlar qaraçıların vətəndaş vəziyyəti aktlarında qeydiyyatdan keçirilməsini təmin etsinlər.

V. Qaçqınlar və Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində məcburi köçkün düşmüş insanların vəziyyəti

110. ECRI bildirir ki, BMT-nin QİAK-nın hesablamalarına görə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində məcburi köçkün düşmüş insanların sayı təqribən 586 000 nəfərdir.⁴⁵ İkinci hesabatda ECRI tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları qaçqınlar və məcburi köçkünlərin müvafiq yaşayış vəziyyəti ilə, xüsusilə evlə, təmin etmək istiqamətində öz səylərini davam etdirləsinlər və daha da gücləndirsinlər. Eyni zamanda, tövsiyə olunur ki, qaçqınlar və məcburi köçkünlər tərəfindən xüsusi mülklərin qanunsuz şəkildə tutulması ilə bağlı problemlərin həll edilməsi üçün müvafiq tədbirlər görsünlər⁴⁶.

⁴³ Mili Azlıqların Qorunmasına dair Çərçivə Konvensiyasının Məsləhət Komissiyasının, 9 noyabr 2007-ci ildə qəbul olunmuş ÇKMK/Rəy/II(2007)007 sayılı Azərbaycana dair ikinci rəy, §§ 150-155.

⁴⁴ İnsan Hüquqları Müvəkkilinin Azərbaycana 3-7 sentyabr, 2007-ci il tarixdə edilmiş səfərinin yekunlarına dair hesabat, İH Müvəkkili (2008)2, § 85.

⁴⁵ Bu vəziyyət İQTAK-nın Azərbaycan haqqında ikinci hesabatında təsvir edilir, §76.

⁴⁶ Bu məsələ artıq İnsan Hüquqlarına dair Avropa Məhkəməsinin hökmlərinin mövzusu olub və burada 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin pozulduğuna dair faktların olduğu bildirilir. Məsələni baxın: Mirzəyevin Azərbaycana qarşı məhkəmə işi, 50187/06 sayılı müraciət, Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi tərəfindən hazırda icrası nəzarətdə olan, 03/12/2009 tarixli qərar.

111. Məcburi köçkünlərin əksəriyyəti hazırda Bakı və Sumqayıt kimi şəhər mərkəzlərində məskunlaşmışlar; digərləri isə işğal altında olan sözügedən ərazilərin sərhədlərinə yaxın bölgələrdə yerləşiblər. ECRI maraqla bildirir ki, ikinci hesabatın təqdim olunmasından bəri Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları 2004-cü ildə qəbul olunmuş "Qaçqınlar və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılması üzrə Dövlət Proqramı" çərçivəsində əhəmiyyətli səylər göstəriblər. Səlahiyyətli qurumlar tərəfindən verilən məlumatlara görə, 12 çadır şəhərciyi taxta ("Fin") evləri ilə əvəz olunub, bir milyon kvadrat kilometrə artıq yaşayış sahəsi inşa edilib və bu ərazilərdə yaşayan insanların meyvə-tərəvəz əkməsi üçün onlara torpaq sahələri ayrılıb. 2009-2010-cu illər ərzində 2 982 məcburi köçkün ailəsinin (13 419 nəfər) yeni yaşayış sahələrində yerləşdirilməsi mümkün olub. 67 kənddə məktəb və xəstəxana infrastrukturunu təkmilləşdirmək üçün ictimai tədbirlər həyata keçirilib. Bununla yanaşı, bu Proqram çərçivəsində 4 107 nəfər daimi, 4 458 nəfər isə müvəqqəti işlə təmin olunub; bir neçə yüz insan isə təlimlərə davam etmiş və ya ictimai tədbirlərdə iştirak etmişlər; 174 000-dən artıq insan kənd təsərrüfatı sahəsində işlə təmin olunub və 25 000-dən artıq mövsümi iş təklif edilib.
112. ECRI məcburi köçkünlərin üzləşdikləri bərabərsizliyi aradan qaldırmaq istiqamətində yuxarıda göstərilən Proqram çərçivəsində görülmüş müsbət tədbirləri alqışlayır. O vurğulayır ki, bu cür tədbirlərdə cəmiyyətin bütün üzvlərinin bərabər qaydada iştirakının təmin olunması zəruridir. Bununla belə, ECRI bildirir ki, məlumatlara görə, bəzi məcburi köçkün qəsəbələri sərhədə yaxın, yaxud bəzi hallarda su mənbələrinə, iş yerlərinə çıxış imkanı verməyən ucqar ərazilərdə yerləşir; şəhər yerlərində məskunlaşmış insanlara gəldikdə isə onlar bəzən qeyri-sağlam və uçma təhlükəsi olan evlərdə yaşayırlar. Bununla yanaşı, məcburi köçkünlər tərəfindən şəxsi mülklərdə qanunsuz şəkildə məskunlaşma hallarına gəldikdə səlahiyyətli qurumlar 2010-cu ildə iki məcburi köçkün ailəsinin ayrı yerlərdə məskunlaşdırdıqlarını desələr də, bu sahədə problemləri aradan qaldırmaq üçün ümumi tədbirlər planı hələ də mövcud deyil.
113. Xüsusilə şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərin əldə edilməsi və sosial hüquqlardan istifadə imkanları ilə bağlı digər çətinliklər haqqında məlumat verilir⁴⁷; ECRI bildirir ki, bu sahədə yüksək səviyyədə alqışlanan bir sıra müsbət tədbirlər görülsə də, meydana çıxan bəzi problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində tədbirlərin görülməsinə hələ də ehtiyac vardır. ECRI eyni zamanda bildirir ki, məcburi köçkünlərin pis vəziyyətdə qalmasının bir səbəbi onların yaşayış vəziyyətindən siyasi məqsədlərlə istifadə edilmə ola bilər.
114. ECRI israrla tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumlarını Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüş insanların müvafiq yaşayış vəziyyəti, xüsusilə ev və digər sosial hüquqlarla təmin edilməsi istiqamətində öz səylərini göstərməyə və bunu daha da gücləndirməyə qətiyyətlə təşviq edir. Bu vəziyyətdə, həmçinin tövsiyə olunur ki, səlahiyyətli qurumlar məcburi köçkünlər tərəfindən şəxsi mülklərin qanunsuz şəkildə tutulması sahəsində aşkar edilmiş problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində öz səylərini gücləndirsinlər.

VI. Hazırda Azərbaycan hökumətinin səmərəli nəzarətində olmayan ərazilər

115. ECRI-in əvvəlki hesabatında artıq qeyd olunduğu kimi, hazırkı vəziyyət Dağlıq Qarabağ və bu ərazinin ətrafında işğal olunmuş ərazilərdə yaşayan əhəlinin vəziyyətini öyrənməyə imkan vermir, çünki ölkənin bu ərazisi hazırda bu hesabatın ünvanlandığı Azərbaycan hökumətinin səmərəli nəzarəti altında

⁴⁷ Bax məsələ: Avropa Komissiyası Humanitar Yardım və BMT-nin QİAK, Azərbaycan: Məcburi köçkünlərin qorunmasında mövcud olan boşluqların təhlili, oktyabr 2009-cu il.

deyil. Öz mandatına uyğun olaraq, ECRI özünün sonuncu hesabatından sonra bu ərazilərdə insan hüquqlarının pozulması, xüsusilə onun mandatına daxil olan məsələlər haqqında məlumatlara öz narahatlığını ifadə edir.

VII. Müxtəlif sahələrdə ayrı-seçkilik

116. Özünün ikinci hesabatında ECRI tövsiyə edirdi ki, onun mandatına daxil olan qrupların üzləşə biləcəkləri ayrı-seçkilik hallarını (o cümlədən, dolayı ayrı-seçkilik) müəyyənləşdirmək və bu cür ayrı-seçkilik hallarına qarşı səmərəli siyasət qəbul və icra etmək məqsədilə, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları ictimai xidmətlər, iş, evlə təmin olunma və təhsilə çıxış imkanları sahəsində bu qrupların vəziyyətinə dair araşdırmalar aparsınlar.
117. Ümumilikdə, QİTAK bildirir ki şəxsiyyəti təsdiq edən sənədləri əldə edə bilməyən şəxslər – xüsusilə beynəlxalq müdafiəyə ehtiyacı olan, lakin Azərbaycan qanunvericiliyinin izahına görə qaçqınlar hesab edilməyən şəxslər, vətəndaşlığı olmayan şəxslər və oxşar vəziyyətlərdə olan şəxslər və qaraçılar – digər hüquqlara, xüsusilə sosial hüquqlara, çıxış imkanı əldə etməkdə ciddi problemlərlə üzləşirlər. Valideynlərin şəxsiyyət vəsiqəsinin olmaması onların uşaqlarının, hətta Azərbaycanda dünyaya gəlsələr belə, vətəndaşların vəziyyəti aktlarının qeydiyyatından keçməsinə ciddi maneə yaradır⁴⁸; nəticədə, müvafiq sənədlər olmadan uşaqların istər dövlət (onları qəbul etməkdən imtina edir), istərsə də özəl təhsil müəssisələrində (valideynlərin kifayət qədər maliyyə imkanları yoxdur) təhsil almaq imkanı verilmir.
118. ECRI Azərbaycanın səlahiyyətli qurumlarının diqqətini aydın şəkildə hüquqi statusu olan və bu statusu təsdiqləyən sənədləri olan şəxslər üçün nəinki şəxsiyyətin təsdiq edilməsi, habelə onlar üçün digər zəruri hüquqların, o cümlədən təhsil, iş və evlə təminat hüquqlarının təmin olunmasının zəruriliyinə çəkir. Bu hesabatın sonrakı bölməsində təfərrüatı ilə izah ediləcək səhiyyə xidmətlərindən başqa, ECRI hesabatın daha tipik məsələlərə həsr edilmiş növbəti hissələrində Azərbaycanda rəsmi sənədləri olmayan şəxslərin daxil olduğu müxtəlif qrupların bu hüquqlara çıxışı məsələsinə qayıtmayacaq. Bununla əlaqədar, o, sözügedən şəxslərin daxil olduqları müxtəlif kateqoriyaların vəziyyəti ilə bağlı təhlil və öz aydın hüquqi statusları ilə bağlı iddia qaldıra biləcək şəxslərin bu hüquqi statusa və digər əsas hüquqlara çıxış imkanlarından bəhs edən hesabatın digər hissələrinə istinad edir.

Səhiyyə xidməti

119. Son dövrlərdə bütün əhəlinin səmərəli səhiyyə xidmətlərinə çıxışını yaxşılaşdırmaq istiqamətində bir neçə addım atılıb. Məsələn, səlahiyyətli qurumlar fərdlərin səhiyyə xidmətlərinə çıxışını təmin etmək üçün sağlamliq kartları sistemi tətbiq ediblər. Səlahiyyətli qurumların bildirdiyinə görə, bütün miqrant işçilərin sağlamliq kartları vardır və bu kartların tətbiqindən sonra Azərbaycanda doğulmuş bütün uşaqlar valideynlərinin hüququ statusundan asılı olmayaraq bu cür xidmətlərdən yararlanı bilərlər. Bunun əksinə olaraq, Azərbaycanda tolerantlıqla qarşılanan, lakin Azərbaycan qanunvericiliyinə görə hüquqi statusu olmayan beynəlxalq müdafiəyə ehtiyacı olan şəxslərə sağlamliq kartları verilmir. Buna baxmayaraq, səlahiyyətli qurumlar bildirirlər ki, xəstənin elektron sağlamliq kartı olub-olmamasından asılı olmayaraq onlara tibbi yardım göstərilir. Onlar həmçinin bildirir ki, ehtiyacı olan şəxslərə xəstəxanalar tərəfindən pulsuz təcili və təxirəsalınmaz yardım göstərilir. Bununla belə, ECRI

⁴⁸ ECRI bildirir ki, səlahiyyətli qurumların məlumatına görə 1 iyul 2008-ci il tarixdən etibarən anası Rusiya vətəndaşlığı Çeçenin olan 4 uşaq, hər iki valideyni sıqan olan 6 uşaq, valideynlərindən biri sıqan olan 3 uşaq qeydiyyatına alınıb.

bildirir ki, iş şəraitində qəza keçirmiş, lakin heç bir səhiyyə xidməti paketi olmayan sənədsiz miqrant işçilərin üzvləşdikləri vəziyyətlərlə bağlı məlumatlar vardır.

120. ECRI israrla tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları QİTAK-nın mandatına daxil olan hər hansı bir şəxsin Azərbaycanda hüquqi statusu olmaması səbəbindən ayrı-seçkilik edilərək səhiyyə xidmətlərindən məhrum edilməməsi üçün bütün zəruri tədbirləri görsünlər. Bununla əlaqədar, o vurğulayır ki, dərhal tibbi müayinəyə ehtiyacı olan şəxslərdən etibarlı yaşayış icazəsi tələb olunmasın.

121. Vətəndaş cəmiyyəti mənbələrindən verilən məlumata görə, Azərbaycanın səhiyyə sistemində mövcud olan yüksək səviyyəli korrupsiya halı ümumi əhalinin səhiyyə xidmətlərinə çıxışını risk altında qoyur. Bununla belə, bir çox dövlət səhiyyə mütəxəssislərinin müvafiq müalicə üçün xəstələrdən rüşvət tələb etmələri xüsusilə az gəliri olan qaçqınlar, sığınacaq axtaranlar və beynəlxalq müdafiəyə ehtiyacı olan lakin Azərbaycanda hüquqi statusu olmayan şəxslər üçün daha acınacaqlı vəziyyət yaradır. Bu cür şəxslər özəl tibb müəssisələrinə getmək üçün resurslara malik deyillər. Ona görə də, ən zəruri ehtiyacların ödənilməsi, təcili və təxirəsalınmaz yardımın göstərilməsi və doğuşun təmin edilməsi istisna olmaqla, bu şəxslər səhiyyə xidmətlərinə çıxışdan məhrumdurlar. ECRI bildirir ki, tez-tez ağır şəraitdə yaşayan bu cür şəxslərin səhhəti ümumilikdə əhalinin digər nümayəndələrinin səhhətindən daha aşağı səviyyədə olduğuna görə, burada vəziyyət daha da ciddiləşir. Nəhayət, o vurğulayır ki, səhiyyə ən zəruri hüquqlarda biri hesab edilir və bu sahədə ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması və baş verə biləcək ayrı-seçkiliyin bütün formalarının aradan qaldırılması xüsusilə zəruridir.

122. ECRI israrla tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları Azərbaycanda hüquqi statusu olmayan şəxslər üçün xüsusilə ciddi təsirləri olan səhiyyə sistemində mövcud olan korrupsiya hallarının aradan qaldırılması istiqamətində tədbirlər görsün.

İş və evlə təminat

123. İş və evlə təminat məsələlərində ayrı-seçkiliyi qadağan edən konstitusiya və qanunvericilik normalarının olduğuna baxmayaraq ⁴⁹, ECRI-ın topladığı məlumatlar əsasında demək olar ki, Azərbaycan cəmiyyətində formalaşmış mənfi fakir gündəlik həyatda ECRI-ın mandatına daxil olan qruplara məxsus insanlara qarşı ayrı-seçkilik hərəkətlərinin edilməsinə gətirib çıxarır. Məsələn, işə çıxış imkanları sahəsində erməni əsilli insanlar iş üçün müraciət edərkən öz şəxsiyyətlərini gizlədirlər və iş yerlərində bunun aşkar olunacağı təqdirdə onlar işə buraxılmamaq və ayrı-seçkilik və təhqirlərdə əziyyət çəkəcəklərindən qorxurlar. Evlə təminat məsələlərinə gəldikdə isə, ev sahibləri ümumilikdə təhlükəli hesab edilən Çeçenistan Respublikasından olan şəxslərə öz mənzillərini kirayə verməkdən çox hallarda imtina edirlər.

124. ECRI vəziyyətin daha dəqiq araşdırılmasına imkan verəcək məlumatın olmamasından təəssüf hissi keçirir. O hesab edir ki, bu mənfi fikirlər və digər sözügedən məsələlərlə bağlı daha yaxşı fikir formalaşdırmaq və onlarla mübarizə aparmaq üçün bu cür ittihamlar diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir. Bu

⁴⁹ Baxın: Konstitusiyanın 25-ci maddəsi (yuxarıda nəzərdən keçirilib: Hüquqi normaların mövcudluğu və icrası – Konstitusiya normaları) və Əmək Məcəlləsinin 6 və 16-cı maddələri. Şəxsin irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, ailə vəziyyətindən, yaşayış yerindən, iqtisadi vəziyyətindən, sosial mənsubiyyətindən, yaşından, siyasi görüşlərindən, həmkarlar ittifaqı və digər ictimai birliklərə üzvlüyündən, peşəkar vəziyyətindən və inancından asılı olmayaraq 6-cı maddə bərabər imkanlar prinsipini müəyyənləşdirir; 16-cı maddə iş yerlərində bu səbəbdən ayrı-seçkiliyə yol verilməsini qadağan edir..

cür davranışlardan əziyyət çəkənlərin məhkəmələrə çıxışının təmin edilməsi də vacibdir.

125. ECRI ayrı-seçkiliyə qarşı qanunvericiliyin qüvvəyə minməsi, bu sahədə hazırda qüvvədə olan hüquqi normaların müvafiq qaydada tətbiqi və irqçiliyin bütün formaları, irqi ayrı-seçkiliklə mübarizənin zəruriliyi və zərərçəkənlər üçün hüquqi müdafiə vasitələrinin olduğuna dair ictimaiyyət arasında məlumatın artırılmasına ehtiyac yarandığı məsələsinə artıq Azərbaycanın səlahiyyətli qurumlarının diqqətini çəkib.
126. ECRI tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları ECRI-in mandatına daxil olan qruplara məxsus şəxslərə qarşı cəmiyyətdə formalaşmış qərəzli fikirlərlə mübarizə aparmaq istiqamətində bütün zəruri tədbirləri görsünlər.

Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi

127. Bu hesabatın başqa bir hissəsində qeyd olunduğu kimi, məhkəmə sistemi məlumat bazasında etnik və ya milli mənsubiyyət, din, dil və ya milliyət kimi kateqoriya bölgüsü mövcud deyil. Bu ECRI-in mandatına daxil olan qruplara məxsus şəxslərə qarşı aparılmış məhkəmə işləri, azlıqlara məxsus məhbusların sayı və ya bu qruplara aid edilən şəxslər tərəfindən məhkəmələrə edilən müraciətlərin sayına da şamil olunur. Bununla belə, ECRI tərəfindən əldə edilən və bu hesabatın digər hissələrində təhlil edilmiş məlumatlara əsasən demək olar ki, birincisi, ECRI-in mandatına daxil olan qruplara məxsus şəxslərin nöqtəyi nəzərinə, ümumilikdə dünyada onların məhkəmə proseslərindəki təcrübəsi mənfi hesab olunur və ikincisi, onlar irqi ayrı-seçkilik və ya irqçiliklə bağlı məhkəmələrə çox az sayda müraciət edirlər.
128. ECRI tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları ECRI-in mandatına daxil olan qruplara məxsus insanlara qarşı birbaşa və ya dolaylı ayrı-seçkilik hallarını müəyyənləşdirmək və bu cür ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə üsullarının müəyyən edilməsini sürətləndirmək məqsədilə məlumatın və özəl həyatın qorunmasına dair Avropa standartlarına uyğun olaraq məlumatın şikayət edən, təqib olunan, mühakimə edilən, yaxud həbs olunan şəxslərin etnik və milli mənsubiyyəti, dini, dili və vətəndaşlıq kateqoriyalarına bölünməsi ilə məhkəmə sistemində məlumat toplanması sistemini yaratsınlar.

VIII. Hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının davranışları

129. Özüünün ikinci hesabatında ECRI tövsiyə edirdi ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları xüsusilə ECRI-in mandatına daxil olan qrupların müəyyən üzvlərinə qarşı hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının bütün qanunsuz hərəkətlərinə son qoyulması üçün növbəti addımları atsın və bunun üçün hüquq mühafizə orqanlarını lazımı vasitələrlə təmin etsin. Bununla yanaşı, insan hüquqlarına dair təlimlərin təşkili və hüquq mühafizə orqanı əməkdaşları arasında irqçilik və irqi ayrı-seçkilik məsələləri ilə bağlı məlumatlılığın artmasının təşkili səlahiyyətli qurumlar tövsiyə olunur.
130. ECRI hüquq mühafizə orqanları tərəfindən edilən istismarlarla bağlı məlumatların verilməsindən narahatlıq duyur. Bu cür hallar açıq şəkildə ümumi əhaliyə təsir göstərsə də, ECRI öz mandatına daxil olan qrupların üzvləri ilə bağlı xüsusilə ciddi narahatlığını ifadə edir. Bir çox mənbələrə görə, xüsusilə də azlıq etnik və dini qruplara məxsus insanlara qarşı saxta ittihamlar irəli sürülür və bəzi hallarda saxta şəkildə Cinayət Məcəlləsinin milli təhlükəsizliklə bağlı müddəalarını pozmaqda günahlandırılan şəxslər bağlı qapılar arxasında mühakimə edilmək və çox ciddi cəzalarla cəzalandırılmaq təhlükəsi yaşayırlar. İstismar üsullarından, o cümlədən pis davranışdan, zorla sübut toplamaq və xüsusilə təhqirlə ittiham edilən şəxslərdən məcburi boynuna alma məqsədilə

istifadə olunduğuna dair məlumatlar vardır. ECRI-in mandatına daxil olan müəyyən qrupların etnik keçmişinin araşdırılmasının aparıldığı bildirilir⁵⁰.

131. ECRI-in mandatına uyğun meyarlar əsasında toplanmış ətraflı məlumat bazası olmadığından, ECRI-in mandatına daxil olan qruplara məxsus şəxslərə əlaqədar bu cür təcrübənin tətbiqi tezliyini və onlara qarşı edilən ayrı-seçkiliyin səviyyəsini qiymətləndirmək qeyri-mümkündür. Bununla belə, ECRI vurğulayır ki, ciddi problemlərin olduğu barədə məlumat var və hüquq mühafizə əməkdaşları tərəfindən bütün istismar hallarının, o cümlədən ayrı-seçki davranışların aradan qaldırılması üçün bunların dərhal aradan qaldırılması zəruridir.

132. ECRI Azərbaycanın səlahiyyətli qurumlarını hüquq mühafizə əməkdaşları tərəfindən bütün istismar hallarının aradan qaldırılması və bu əməlləri törədənlərin məhkəmə qarşısına çıxarılıb müvafiq qaydada cəzalandırılması istiqamətində öz söylərini gücləndirməyə qətiyyətlə çağırır. Bununla əlaqədar tövsiyə edir ki, ayrı-seçkiliyin istənilən formasının aradan qaldırılması məqsədilə ECRI-in mandatına daxil olan qruplara məxsus şəxslərə qarşı bu cür davranışların müəyyən edilməsi üçün bütün zəruri tədbirlər görülsün.

133. ECRI bildirir ki, Azərbaycan İşgəncə və Qəddarlıq, Qeyri-insani və ya Təhqiredici davranış və ya Cəzalandırma əleyhinə Konvensiyanın Könüllü Protokolunu ratifikasiya edib və bu protokolun 3-cü maddəsinə uyğun olaraq, milli qarşısı alınma mexanizmi olaraq bu Ombudsmana həvalə edilib. Bu vəziyyətdə, ECRI vurğulayır ki, azadlıqdan məhrum edilmiş insanlarla pis rəftarın qarşısının alınması istiqamətində öz funksiyasını həyata keçirmək üçün Ombudsman bütün zəruri resurslarla təmin olunmalıdır və bu onun irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə istiqamətində digər öhdəliklərini yerinə yetirməsinə xələl gətirməməlidir.

134. Özünün ikinci hesabatında ECRI tövsiyə edirdi ki, səlahiyyətli qurumlar hüquq mühafizə orqanı əməkdaşları tərəfindən, xüsusilə irqi ayrı-seçkilik zəminində pis davranışla bağlı ittihamların araşdırılması məqsədilə müstəqil qurum yaratsın. Səlahiyyətli qurumları bu tövsiyəyə əməl etməyiblər və nəticədə bu cür ittihamlar daxili polis idarələri tərəfindən araşdırılır. ECRI bird aha bu ittihamlarla bağlı araşdırmaların aparılması üçün müstəqil qurumların yaradılması zərurətinin olduğunu vurğulayır və ECRI-in mandatına daxil olan qrupların üzvlərinin, xüsusilə də polis orqanlarına inamlarını itirdikləri halda hüquq mühafizə orqanı əməkdaşları haqqında iddia qaldırmaqdan çəkindiklərini bir daha xatırladır.

135. ECRI öz tövsiyəsini bir daha təkrar edərək bildirir ki, səlahiyyətli qurumlar hüquq - mühafizə orqanı əməkdaşları tərəfindən, xüsusilə irqi ayrı-seçkilik zəminində pis davranışla bağlı ittihamların araşdırılması məqsədilə müstəqil qurum yaratsın.

IX. İrqçilik və irqi ayrı-seçkiliyin monitorinqinin aparılması

136. ECRI öz mandatına daxil olan və Azərbaycanda məskunlaşmış müxtəlif qruplar haqqında vəziyyətlə bağlı müvafiq ətraflı məlumatın olmamasından narahatlığını ifadə edir. O vurğulayır ki, onun nöqtəyi-nəzərinə milli və ya etnik mənsubiyyət, din, dil və ya vətəndaşlıq kimi kateqoriyalara bölünmüş məlumatın toplanması birbaşa və dolayı irqi ayrı-seçkiliyin olduğu sahələri dəqiqləşdirməyi və bu cür ayrı-seçkiliklə mübarizə aparmaq üçün ən yaxşı üsulları tapmağı asanlaşdırır.

⁵⁰ Yuxarıda baxın: Risk qrupları – Qaçqınlar və sığınacaq axtaranlar – Rusiya Federasiyasının Çeçenistan Respublikasından gəlib sığınacaq axtaranlar.

137. ECRI bildirir ki, 2009-cu ildə aparılmış əhalinin siyahıya alması zamanı respondentlərə vətəndaşlıq, etnik tərkib və ana dili ilə bağlı suallara cavab vermək imkanı yaradılıb; digər suallar isə sosial və iqtisadi sahələri, evlə təminat və respondentin Azərbaycanda məskunlaşma müddətinə aid olub. Səlahiyyətli qurumların bildirdiyinə görə, toplanmış məlumat hələ də təhlil olunur və 2011-ci ildə Azərbaycandakı vəziyyətlə bağlı 15 araşdırmanın nəşr olunması gözlənilir. ECRI ümid edir ki, bu birbaşa və ya dolaylı ayrı-seçkilik hallarının və onlarla mübarizə üsullarının müəyyənləşdirilməsinə imkan verəcək.

138. ECRI israrla tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları ECRI-in mandatına daxil olan və Azərbaycanda məskunlaşmış müxtəlif qruplarla bağlı vəziyyəti qiymətləndirmək və irqçilik və irqi ayrı-seçkilik hallarının nə dərəcədə təzahür etdirdiyini müəyyənləşdirmək üçün tam və hərtərəfli məlumat toplama sisteminin yaradılması istiqamətində bütün vasitələri nəzərdən keçirsinlər. Bu cür məlumat toplama sistemi məlumatın və özəl həyatın qorunmasına dair Avropa standartlarına cavab verməlidir. Xüsusilə Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları məxfilik, məlumatlı razılıq və könüllü özünü identifikasiya prinsiplərinə bütün hallarda tam şəkildə hörmətlə yanaşılmasını təmin etsinlər. Bundan əlavə irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə bağlı məlumat toplanma sistemində, xüsusilə ikiqat və ya çoxtərəfli ayrı-seçkilik hallarının mümkünlüyü baxımından cins bölgüsü nəzərə alınmalıdır.

ORTA MÜDDƏTLİ NƏZARƏT TÖVSIYƏLƏRİ

ECRI-ın Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları tərəfindən prioritet olaraq həyata keçirilməsini tələb etdiyi konkret 3 tövsiyə aşağıdakılardan ibarətdir:

- ECRI israrla tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları İnsan Hüquqlarına dair Avropa Məhkəməsinin presedent hüquqlarını nəzərə alaraq hazırda qeydiyyat gözləyən dini icmaların qeydiyyatı prosedurlarını tez bir zamanda tamamlasınlar. Bununla əlaqədar olaraq keçmiş qanunvericilik əsasında qeydiyyatdan keçmiş icmaların keçid dövründə öz fəaliyyətlərini normal qaydada davam etdirmələrini xüsusilə açıq şəkildə qeyd etməklə hazırda Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsindən və ya məhkəmələrdən hələ də yekun cavab gözləyən icmaların hüquqi vəziyyətinin aydınlaşdırılmasının zəruriliyi vurğulanır.
- ECRI israrla tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları prioritet olaraq Miqrasiya Məcəlləsi sənədini tamamlasın. Bununla əlaqədar Komitə xüsusilə İnsan Hüquqlarına dair Avropa Konvensiyası və Bütün Miqrant İşçilər və onların Ailə Üzvlərinin Hüquqlarının Müdafiəsinə dair Konvensiya kimi beynəlxalq sənədlərlə təmin edilən hüquqları tanımaqla təsirli müdafiə vasitələrinin təmin olunma zərurətini vurğulayır.
- ECRI tövsiyə edir ki, Azərbaycanın səlahiyyətli qurumları İDAK-ın mandatına daxil olan qruplara məxsus insanlara qarşı birbaşa və ya dolaylı ayrı-seçkilik hallarını müəyyənləşdirmək və bu cür ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə üsullarının müəyyən edilməsini sürətləndirmək məqsədilə məlumatın və özəl həyatın qorunmasına dair Avropa standartlarına uyğun olaraq məlumatın şikayət edən, təqib olunan, mühakimə edilən, yaxud həbs olunan şəxslərin etnik və milli mənsubiyyəti, dini, dili və vətəndaşlıq kateqoriyalarına bölünməsi ilə məhkəmə sistemində məlumat toplanması sistemini yaratsınlar.

Bu üç tövsiyə üzrə orta müddətli nəzarət prosesi bu hesabatın nəşr olunmasından sonra iki ildən çox olmamaq şərti ilə ECRI tərəfindən həyata keçiriləcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı

Bu ədəbiyyat siyahısına Azərbaycanda vəziyyətin öyrənilməsi zamanı istifadə edilən nəşr olunmuş mənbələr daxildir. Bu, hesabatın hazırlanması zamanı ECRI-inəldə etdiyi məlumatların bütün mənbələrinin ətraflı siyahısı hesab edilmir.

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)

1. Second Report on Azerbaijan, 24 May 2007, CRI(2007)22
2. Report on Azerbaijan, 15 April 2003, CRI(2003)3
3. General Policy Recommendation No.1: Combating racism, xenophobia, antisemitism and intolerance, October 1996, CRI(96)43
4. General Policy Recommendation No.2: Specialised bodies to combat racism, xenophobia, antisemitism and intolerance at national level, June 1997, CRI(97)36
5. General Policy Recommendation No.3: Combating racism and intolerance against Roma/Gypsies, March 1998, CRI(98)29
6. General Policy Recommendation No.4: National surveys on the experience and perception of discrimination and racism from the point of view of potential victims, March 1998, CRI(98)30
7. General Policy Recommendation No.5: Combating intolerance and discrimination against Muslims, April 2000, CRI(2000)21
8. General Policy Recommendation No.6: Combating the dissemination of racist, xenophobic and antisemitic material via the Internet, December 2000, CRI(2001)1
9. General Policy Recommendation No.7: National legislation to combat racism and racial discrimination, December 2002, CRI(2003)8
10. General Policy Recommendation No.8: Combating racism while fighting terrorism, June 2004, CRI(2004)26
11. General Policy Recommendation No.9: The fight against antisemitism, September 2004, CRI(2004)37
12. General Policy Recommendation No.10: Combating racism and racial discrimination in and through school education, March 2007, CRI(2007)6
13. General Policy Recommendation No.11: Combating racism and racial discrimination in policing, October 2007, CRI(2007)39
14. General Policy Recommendation No.12: Combating racism and racial discrimination in the field of sport, March 2009, CRI(2009)5

Other sources

15. Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan, Provision and Protection of Human Rights and Freedoms in Azerbaijan: The Annual Report of the Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan for 2009 (summary), Baku, 2010
16. Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan, Provision and Protection of Human Rights and Freedoms in Azerbaijan: Summary of the Annual Report for 2008, Baku, 2009
17. European Court of Human Rights, *Fatullayev v. Azerbaijan*, application no. 40984/07, Judgment of 22 April 2010, final 4 October 2010
18. European Court of Human Rights, *Ramazanova and others v. Azerbaijan*, application no. 44363/02, Judgment of 01/02/2007
19. European Court of Human Rights, *Aliyev and others v. Azerbaijan*, application no. 28736/05, Judgment of 18/12/2008
20. European Court of Human Rights, *Ismayilov v. Azerbaijan*, application no. 4439/04, Judgment of 17/01/2008
21. European Court of Human Rights, *Nasibova v. Azerbaijan*, application no. 4307/04, Judgment of 18/10/2007

22. Report by the Commissioner for Human Rights following his visit to Azerbaijan from 1 to 5 March 2010, CommDH(2010)21
23. Report by the Commissioner for Human Rights on his visit to Azerbaijan from 3 to 7 September 2007, CommDH(2008)2
24. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion on the draft amendments to the Constitution of the Republic of Azerbaijan, adopted by the Venice Commission at its 78th Plenary Session (Venice, 13-14 March 2009), CDL-AD(2009)010
25. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Second Opinion on Azerbaijan, adopted on 9 November 2007, ACFC/OP/II(2007)007
26. Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Consideration of reports submitted by States parties under Article 9 of the Convention, Concluding observations, CERD/C/AZE/CO/6, 7 September 2009
27. Human Rights Committee, Concluding observations, CCPR/C/AZE/CO/3, 13 August 2009
28. Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families, Concluding observations, CMW/C/AZE/CO/1, 19 May 2009
29. Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Sixth periodic reports of States parties due in 2007, CERD/C/AZE/6, 16 May 2008
30. United Nations, Report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief, A/HRC/4/21/Add.2, 18 October 2006
31. United Nations High Commissioner for Refugees, Statistical Yearbook 2008: Trends in Displacement, Protection and Solutions, UNHCR, December 2009
32. European Commission Humanitarian Aid and UNHCR, Azerbaijan: Analysis of Gaps in the Protection of Internally Displaced Persons (IDPs), October 2009
33. ODIHR, Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses: Annual Report for 2009, Warsaw, November 2010
34. Citizens' Labour Rights Protection League, Situation with Provision of the Rights of Migrant Workers and their Family Members in Azerbaijan – Legislation and Practice: Report on Outcomes of the Monitoring, Baku, 2009
35. Education on Human Rights Public Association, Alternative Report on Compliance of the Republic of Azerbaijan with the UN Convention Against Torture Based on the answers of the Republic of Azerbaijan to the questions asked by the UN Committee against Torture (Azerbaijan 2009), Qanun, 2010
36. Human Rights Without Frontiers (Droits de l'homme sans frontières), Freedom of Religion and Belief in Azerbaijan, Brussels, 2009
37. International Crisis Group, Azerbaijan: Independent Islam and the State, 25 March 2008
38. International Crisis Group, Nagorno-Karabakh: Getting to a Breakthrough", 7 octobre 2009
39. US State Department, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 2008 Human Rights Report: Azerbaijan, 25 février 2009
40. US State Department, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, International Religious Freedom Report 2009, 26 octobre 2009

